

Nevíte o někom, kdo rozumí Slovensku?

Budeme asi musít vypsát konkurs. Hledá se někdo, kdo rozumí Slovensku. Ale skoro bych ani nikomu neradil, aby se o to místo ucházel, protože je spojeno s mnohými nepříjemnostmi. Jistě není příjemné, jestliže se o něčím rozumu pochybuje příliš často. A žádný jiný osud nepotkal ještě nikoho, kdo v „Přítomnosti“ někdy něco psal o slovenských věcech, lhostejno, psal-li to Čech nebo Slovák a psal-li o politice nebo o literatuře. Vždycky, když jsme se zaradovali, že konečně jsme někoho našli, kdo se ve Slovensku vyzná, vynořil se někdo druhý, kdo Slovensku ještě lépe rozuměl a kdo toho prvního prohlásil za ignoranta, vším slovenským duchem opuštěného. Ale sláva toho druhého trvala jen tak dlouho, dokud se neobjevil třetí znalec Slovenska. Ten třetí pak toho druhého zničil na rozumu i na charakteru stejně, jako to před tím ten druhý udělal s tím prvním. Pripustili jsme zde několikrát Slováků k debatě o slovenských věcech. Obvyklý obraz byl, že jeden Slovák druhému vyčítal, že o poměrech své vlasti nemá ani tušení. Dám-li všechny tyto své zkušenosti dohromady, dospěji k úsudku, že Slovensku vůbec sotva kdo rozumí. Pochopit tuto zemi, to se zdá být něco tak těžkého, ba nemožného, jako se před válkou zdálo nemožným pochopit svatou Rus. Co ruských spisovatelů si tehdy pro otázku toho smyslu rozbilo hlavy!

Dovolte, abych si požaloval. Mám k tomu právo. Napsal, dejme tomu, do „Přítomnosti“ něco slovenský básník a poslanec Martin Rázus. Zdálo by se, že Slovensku snad mohl rozumět. Ale chyba lávky! Ihned nám dopsali jiní Slováci a zapřísahali nás, abychom Rázusovi zavřeli ústa; že prý snad trochu rozumí Turčanskému Sv. Martinu, ale ničemu více. Poslali jsme svého spolupracovníka k otecko Hlinkovi. Starý Hlinka patrně svým nepřestávajícím junáctvím trochu okouznil našeho spolupracovníka, a on o něm do „Přítomnosti“ napsal celkem sympatisující reportáž. Také tu by se zdálo, že všechno je v pořádku, neboť mnozí a mnozí prohlašují, že Hlinka — toť Slovensko. Vládní Slováci prohlásili našeho spolupracovníka za naivního výletníka na Slovensko a považovali jeho články do té míry za škodlivé, že využili svých vztahů k ministru spravedlnosti a dali nám ty články zkonfiskovat asi na čtrnácti místech. Zároveň nám dali, snad pro úplnost, zkonfiskovat článek, ve kterém se jiný náš spolupracovník, Slovák, vyslovoval pro to, aby ľudová strana byla přibrána do vlády. Dobrá, řekli jsme si, možná, že ten Slovák opravdu nerozumí Slovensku, když chce, aby ľudáci byli vzati do vlády. Ale potom se stalo toto: jiný Slovák, starý, předpřevratový a jak se říká zasloužilý Slovák přinesl nám letos článek o tom, že ľudová strana za žádnou cenu nesmí být přibrána do vlády, a moc nás prosil, abychom jej uveřejnili. Řekli jsme si: máme trochu jiný názor, neboť možná, že zahraniční situace si brzy vynutí soustředění všech

československých stran, a pak také Hlinkova strana bude přijata do koalice; ale, řekli jsme si dále, před námi stojí starý a zkušený Slovák, který toho nepochybně ví o Slovensku mnohem více než my; nemáme právo zdržeti tuto informaci veřejnosti. Dali jsme tedy článek do tisku a napsali jsme své výhrady do úvodní poznámky. Pane bože, to jsme si dali! Objevilo se totiž ihned, že ani tento starý Slovák Slovensku vůbec nerozumí. Sneslo se na nás krupobití dopisů od Slováků, ve kterých jsme byli upozorňováni, že uveřejňovati podobné články velmi se blíží úplnému ignoranství v slovenských otázkách a zároveň že je to něco jako otravování studní. Tu jsme počínali býti již netrpělivými. Neboť 1. kdo je pro to, aby ľudová strana vstoupila do vlády, nerozumí (podle úsudků Slováků) Slovensku a zasluhuje býti zkonfiskován; 2. kdo je proti tomu, aby ľudová strana vstoupila do vlády, nerozumí (podle úsudků Slováků) Slovensku a zasluhuje, aby mu bylo vynadáno. Jedna tato pravda zřejmě vylučuje druhou, a přece obě pronášeli Slováci. Psal nám do „Přítomnosti“ o slovenských věcech Čech, usedlý v Bratislavě. Slováci nám dopsali: Čech — co může vědět o Slovensku. Psal nám potom o slovenských věcech mladý Slovák. Nejlepší, co nám o něm ze Slovenska vzkázali, bylo, že — pije. Psal k nám uslechtilý, dnes již mrtvý Hamaliár: skoro ho vyvrhli ze slovenského národa. Napsal nám mladý Slovák dopis, že o jiných věcech dobře píšeme, ale o slovenských špatně. Uctivě otiskujeme tento dopis, chceme se káti, žádáme jen o radu, jak to učiniti. Sotva však dopis vyjde, napíše nám jiný mladý Slovák: „Pán redaktor, neupodezrievam Vás zo zlomyselnosti, len je mi veľmi podivné a trapné, keď by mladí Slováci mali posielat Vám len podobné dopisy...“ Objevilo se opět, že ten, kdo nás z nepochopení Slovenska kárá, sám Slovenska prý vůbec nechápe. A napsal nám konečně mladý, vzdělaný a inteligentní Slovák několik článků o slovenské literatuře... Ale to je právě případ, o němž chci psát dnes.

Ve všech těchto případech, jež jsem citoval, vždy Slovák na Slováka křičel, že Slovensku nerozumí. A každý z nich mluvil jménem Slovenska. Vždy jedna strana, jedna skupina vystoupila: hle, já jsem Slovensko! A vymáhala, aby to bylo uznáno, a aby nikomu jinému slovenský duchovní kredit nebyl již poskytován. Řekl jsem si: takový muž, který Slovensku rozumí tak, aby se to všem líbilo, vůbec neexistuje. Ale kdybyste snad přece věděli o tak úhořovitě bytosti, o takovém genui obratnosti, porad'te. Neboť zajisté toužíme žítí se Slováky v kladu a přátelství.

Pan Smrek, slovenský spisovatel, napsal do slovenského časopisu „Elán“ úvodník o „muži vo fraku a žltých topánkách“. Ten nešťastný muž jsem já. Hle, jak tomu rozumět: celkový obsah „Přítomnosti“ — toť prý jest „bezvadne ušitý a výborne priliehajúci frak“, ale ty žluté boty — „to sú, prosím, slovenské články, najmä literárne, ktoré sa s časom na čas do tejto módnjej českej revue zatúlajú.“ Žluté boty se k fra-

ku nositi nemají. Bez přirovnání řečeno: „Přítomnost“ nemá otiskovati články o slovenské literatuře od p. Alexandra Matušky, jak už několikrát učinila.

Tento článek p. Smreka prošel potom celým slovenským tiskem. Na p. Matušku byl uspořádán dokonalý pohon. Kdekteř slovenská literární veličina ho přetáhla svým žezlem přes záda. Čtrnáct dní nebo jak dlouho ozývalo se Slovensko pokřikem: zatracený Matuška. Pravda, on začal. On psal o slovenských literárních veličinách bez obdivu, ba i neuctivě. A to se patrně nesmí. Pan Tido J. Gašpar vydal nedávno heslo k slovenským spisovatelům: „Dajme sa do kopy!“ Ale p. Matuška nerozumí znamení času, který staví celek nad individuum, a do kopy se nedal. Nyní jest mu za to trpěti, neboť ostatní se vskutku dali do kopy a jejich ofensiva proti tomu, kdo se do kopy nedal, funguje znamenitě.

Jeden mladý Slovák mne nedávno vyzýval, abych přijel na Slovensko — ale jak jsem měl přijet? „Odložte úplně svoj smer, svoje ja,“ psal mi. Nejel jsem tam tenkrát, poněvadž se mi nechtělo někam jezdit ve stavu tak zuboženém, bez svého já. Ale snad opravdu mnoho sporů mezi námi a Slováky vzniká, že ani my, ani oni nedovedeme odložit svoje já. Z toho vůbec vzniká mnoho nepříjemností po celém světě a ještě bude vznikat, poněvadž je nepravděpodobno, že by lidé v dohledné době byli tak silní — nebo tak slabí — že by svoje já dovedli odkládat jako kabát. Nechtěl bych ostatně slyšet, co by nám Slováci řekli, kdybychom i my je vyzvali, aby svoje já odložili. Myslím, že by z toho byl nářek na útisk a křivdu a přesvědčení, že je chceme zbavit jejich svojskosti.

Musím se tedy přiznat, že, když mi p. Matuška své články o slovenské literatuře poslal, nedovedl jsem odložit své já, a právě proto se mi líbily. Moje já je pak takové, že od literárních kritiků žádám: 1. aby to byl skutečně kritik, ne kamarádký referent, ne representant onoho směru, kterému Slováci hezky říkají „potlapkávání“, 2. aby byl školen na moderních kritických metodách, 3. aby uměl dobře psát. Zdálo se mi — a pořád se mi ještě zdá — že p. Matuška všechny tyto požadavky splňuje, a že právě proto z toho vznikl na Slovensku takový rozruch, poněvadž slovenští spisovatelé jsou zvyklí na mírnější a slazenější stravu. My Češi jsme zvyklí o své vlastní české literatuře psát hodně kriticky, celá škola bezohledných kritiků z let devadesátých nás k tomu vchovala. Jestliže pak se přihodí psáti o literatuře slovenské, pídíme se po někom, kdo by to dělal stejně. Milý pane Smreku, odpusťte, ale myslím, že je tomu právě naopak: mám k černým šatům černé boty, na př. píšeme o slovenské literatuře právě tak jako o české, ale Vy mne chcete přiměti k tomu, abych si k fraku vzal žluté boty, t. j., abychom, když budeme referovati o slovenské literatuře, vzali na to shovívavější a roztazitelnější měřítko. Kéž by trochu toho potlapkávání bylo! Na Slovensku v literatuře — aspoň v bratislavské literatuře — ještě panuje svornost, a těžce se nese, jestliže ji někdo ruší. To známe: u nás před čtyřiceti, padesáti lety bylo tomu právě tak. Ale nejsem barvoslepý. Nevezmu si k černým šatům žluté boty, ani když mne někdo na čtyřech sloupcích „Elánu“ lstivě ujišťuje, že jsou to boty černé.

Také jiný slovenský spisovatel, p. Tido J. Gašpar (mimořadně řečeno, také jeho p. Matuška nepřilíží

příznivě posoudil), vytáhl do boje. „Slovák“ si jeho článek velmi pochválil: „jeho pero vie rezať i ostro.“ Věřu vie ostro rezať pero p. Gašparovo. „Lebo je iba trúbou,“ píše o p. Matuškoví, „a po literature tiež nešliape originalne, ale len tak, ako somár po cintoríne.“ Odpusťte, ale je zaručeno, že p. Matuška píše inteligentněji. Vůbec je jeho styl mnohem lepší než styl jeho odpůrců.

Když jsme hledali někoho, kdo by do „Přítomnosti“ o slovenské literatuře psal, byli jsme rádi, že se p. Alexander Matuška přihlásil. Řekli jsme si: ať píše Slovák, proč my Češi máme psát; od svého to snad lépe přijmou; kdybychom my psali tak přísně, jak jsme zvyklí, snad bychom ještě aspoň u některých posílili autonomismus, a slovenští spisovatelé by si přáli být chráněni autonomií aspoň před českou kritikou.

Avšak opakovala se stará historie: náš Slovák byl prohlášen za Slováka, který Slovensku nerozumí, dokonce: „lebo je iba trúbou“, a jako vždy, oznamuje to potrefená skupina Slováků, tentokrát skupina bratislavských literátů, která tvoří jakousi uzavřenou společnost na výboj a odboj, nu, asi jako naše stará říčká Akademie.

Pan Smrek se zbytečně zlobí jen na Matušku. Všiml jsem si, že F. X. Šalda psal o jeho poesii velmi podobně jako p. Matuška. I ten po cintoríne ako somár? Také p. Gašpar se zbytečně jen na jednoho zlobí. Musil by se zlobit na nás na všechny. Pan Matuška, pravda, s velkým nesouhlasem a ošklibáním citoval v „Přítomnosti“ na př. dvě věty z novely Gašparovy:

„Já pritisol som líc o plyšové kvety ottomány, extázně roztúžený, a pozrel som na ňu.“

„Potrebujem ťa“, praví v té novele muž k ženě, „k dynamizovaniu mojich výbušných síl a snov.“

Nuže, dobrovolně se přihlašujeme o titul trouba. Neboť to se nelíbí nejen p. Matuškoví, nýbrž nám všem. A komu se to nelíbí, má podle našeho mínění zdravý cit pro literaturu. A nemá to vůbec co dělat se Slovenskem, protože tyto věty by byly falešné a špatné i v portugalštině. Pan Matuška se ošklibal spravedlivě.

A vlastně to zase přece nemá co dělat se Slovenskem. V podstatě si slovenští spisovatelé přejí kritiky domácí a shovívavé a lamentují, když se jim jí nemá dostati. To je obvyklý zjev v každé literatuře, která je poněkud pozadu a která ztotožňuje spisování a práci pro národ a věří, že každý, kdo v jazyku svého národa něco napsal, ať už to napsal jak napsal, zasluhuje národní ochrany a pochvaly, poněvadž to učinil pro vlast. Také u nás před několika desetiletími žádali si čeští spisovatelé shovívavosti. Slovenská literatura je psychologicky asi v tom stavu, v jakém byla česká, když ji před čtyřiceti lety J. S. Machar rozbouřil svou ostrou kritikou Háalka.

My Češi máme již právo na kritickou svobodu vybojováno. Vás, Slováky, kteří jste — račte odpustit — v literatuře poněkud pozadu, to teprve čeká. Také vy projdete takovými boji, jako byly naše boje o Háalka a o Vrchlického. To se nedá odvrátit. Čím vyspělejší bude slovenská literatura, tím přísnější kritické se také budou vyskytovat. To jde ruku v ruce. V tom smyslu je p. Matuška, který se ne bez užitku učil na kritikách českých, předzvěstí budoucnosti a

— odmyslíme-li si dosti přirozené stanovisko potřebných — měl by býti spíše přivítán než zažehnaván. Vše, co se teď o něm píše, známe, neboť totéž se psalo o české kritické generaci let devadesátých, když tak bezohledně vtrhla do našeho literárního života. Praví se na př. s pohrdáním o p. Matuškově, že je neznámý. Ale, pánové, ještě nikdo se známý nenarodil a známí rostou vždy z neznámých. Neznám osobně p. Matušku, nevím, čím se snad může zahubit, ale jestliže půjde svou cestou, tedy, ač nerad prorokuji, pravím: nemylte se, tady roste slovenský kritik!

A jestliže ne on, tedy někdo jiný. To není problém jednoho Matušky, to je problém celé mladé slovenské generace, která se učila nebo bude učit u českých kritiků. Její příchod není možno odvrátit. Páni slovenští spisovatelé, nečeká vás nic lepšího, než že také vy budete přísně posuzováni.

Ostatně se pravda nedá úplně potlačit. Sám pan Smrek napsal:

„Miestami sa do nich (do článků Matuškových) zatúla i lepšie zrno . . . K vôli niektorému tomu zrnku uslujme sa pripustiť, že by v jednech-druhyh slovenských novinách mohly mať svoje miesto.“

Je-li tomu tak, proč se v těch jednech-druhyh slovenských novinách nevyskytly a proč byly vráceny? Proto, že v slovenských novinách platí potlapkávání jako svrchovaný zákon? A jestliže „Přítomnost“ udělala to, co i podle úsudku p. Smreka měly snad udělat slovenské noviny, ale neudělaly, proč si za to na ni stěžovat?

F. Peroutka.

poznámky

Dodatečné poznámky o ústavě a o změně v úřadě předsedy vlády

V každém státě, který má psanou ústavu, můžeme rozeznávat znění této ústavy a skutečný stav státního zřízení, jak jej vytvořil politický vývoj a tradice. Obě státní zřízení — podle psané ústavy a podle skutečného stavu — se často dosti liší. V našem státě došlo v tomto směru k rozporu snad většímu než kde jinde. Nejde tu — na štěstí — ani tak o rozpor mezi politickou praxí a slovy ústavy (nehledíme-li na praxi volebního soudu v otázce zbavování mandátů a na zmocňovací zákony), nýbrž o rozpor mezi politickými zásadami, ovládajícími náš ústavní život, a těmi, které měli na mysli autoři ústavy a které by musil mít na mysli každý, kdo by naši ústavní listinu jen četl.

Naše ústava je vybudována na zásadě rozdělení moci ve státě na několik ústavních orgánů, které spolupracují, ale i vzájemně se kontrolují a vyvažují: prezident republiky, vláda, poslanecká sněmovna, senát. Naše ústavní praxe je naproti tomu vybudována na zásadě rozdělení moci ve státě na několik politických stran (koaličních), které spolupracují, vzájemně se dělí o moc ve státě. Formou této spolupráce jest dohoda, kompromis a vzájemná kompensace. Nejdůležitější při tomto režimu je ta okolnost, že ustanovování osob na funkce ústavní jest v rukou výkonných výborů stran. Strany si takto rozdělily všechny ústavní orgány, ale i značnou část veřejné administrativy a veřejného hospodářství. Naprostá kázeň straníka — ať jakkoliv ve zřízení státním exponovaného — vůči straně doplňuje obraz naší ústavní praxe. Ve všech ústavních, správních i hospodářských institucích, obsazovaných politicky, má každá ze stran, které utvořily vládní většinu, určitý podíl na moci, s ostatními stranami dohodnutý, a to tak, že určité funkce v nich jsou obsazovány jejími příslušníky. Těmito svými delegáty strana volně disponuje, t. j. dosazuje, překládá a odvolává je. Osobní změny tohoto druhu jsou prováděny tak, že státní orgán zákonem povolany označené osoby volí nebo jmenuje, po případě tak, že ony samy na své dosavadní funkce

resignují, to však je jen forma; obsahem tu jest: vůle výkonných orgánů politických stran.

To vše je ostatně známé a téměř přirozené ve státě s naším politickým vývojem. Bylo by nerealistické protestovat proti tomuto stavu, na němž za daných politických a ústavních poměrů nelze ničeho měniti. Co však je možno a nutno ještě i dnes žádati, jest, aby se tato praxe vlády stran nad osobami nešířila až do nejvyšších funkcí státních. Přijímáme už docela klidně, když strany dosazují osoby do svých posic v zemských bankách, sociálních pojišťovnách, ale ještě jsme si nenavykli stejně přijímati, čteme-li zprávu, která v nás vyvolá představu o podobném postupu při obsazení funkce ministerského předsedy.

Úřad ministerského předsedy je beze sporu funkcí pro řízení státu nejvýznamnější. Ministerský předseda jest nejen šéfem výkonné moci, t. j. hlavou celého ohromného aparátu státního, řízeného z jediného ústředí. On odpovídá též za všechny akty a projevy prezidenta republiky a je předsedou vlády, od níž vycházejí převážnou většinou návrhy zákonů a již u nás v současné době postoupil parlament značnou část svojí zákonodárné moci. Předseda vlády reprezentuje jednotu všech státních počinů a autoritu státní moci. Lze-li o někom i v parlamentní demokracii říci, že řídí stát a jeho osudy, pak je to ministerský předseda. Může-li někdo vtisknouti řízení státních věcí v určitém období svůj osobitý charakter, pak je to ministerský předseda. Občanu je zcela jasné, že muž, zastávající tento vysoký úřad, se opírá o svoji politickou stranu a že jej tato strana podporuje. Občanu byla by zcela přirozená i představa, že tento muž svoji politickou stranu ovládá. Ale krajně obtížnou a nepřijatelnou je mu představa, že předseda vlády podléhá kázni a dispozicím své strany. Už v zájmu státoběžanské výchovy a autority státu neměl by vzniknouti ani stín takové představy.

Předseda vlády odchází ze svého úřadu buď z důvodů politických nebo osobních. Odchází-li z důvodů osobních (nemoc, odchod z politického života a pod.), odchází sám. Žádá-li však o propuštění z důvodů politických, není to už jen věc jeho osoby. Tradice parlamentních států, ale i správné pojetí funkce ministerského předsedy žádá, aby s ním solidárně podala demisi celá vláda, i kdyby pak po případě všichni dosavadní ministři byli znovu jmenováni. Neboť odcházející ministerský předseda to byl, kdo svého času navrhl prezidentu republiky osoby svých spolupracovníků ve vládu. A jakýkoliv politický konflikt nebo jiná překážka, která brání předsedovi vlády setrvat v úřadě, týká se patrně celé vlády.

Uznáváme, že náš stát právě v dnešní chvíli nemůže potřebovat politických sporů a vládních krizí a jsme povděční za to, že všechny sporné otázky se nyní řeší dohodou a rychle uvnitř stran a mezi stranami. Přece však se nezdá, že by způsob, jak nedávno byla provedena změna na křesle předsedy vlády, byl šťastný. Pripusťme třeba, že jen režie této změny resp. způsob, jak tato změna byla oznámena veřejnosti, nebily vhodné. Ale při této příležitosti, která by mohla zavést tradici, budíž řečeno také: Stranictví musí se zastaviti alespoň u nejvyšších funkcí státních. Obsazení těchto funkcí a změna v nich je věcí celého státu, nejen jedné strany. Osoby, zastávající tyto funkce, musí za všech okolností patřiti celému státu a všemu občanstvu, má-li býti zachována jednotu státu.

Máme naději, že silná osobnost nového předsedy vlády dovede prosaditi toto pojetí funkce šefa státní exekutivy.

Dr. Zdeněk Neubauer.

Budíž ohlášen plán veřejných prací

Zakrátko bude schválen rozpočet a tím i dána směrnice veřejnému hospodaření v příštím roce. V rozpočtové osnově se pamatuje nemalými částkami na veřejné investice. S tím, co nebylo provedeno a vyčerpano letos, to činí několik miliard, za něž přece už lze něco pořídit. A skutečně se pořídit a pořízuje, jenže veřejnost o tom není dost zpravěna. Mimo to není veřejná investiční činnost dost plánovitá. Dělá se více méně náhodně to, co je právě připraveno, protahuje se zadávací řízení, na některé kraje se dostane víc a na některé zase málo a podobně. Při tom má veřejnost dojem, že se vlastně nic neděje, a proto, že se jí o tom, co se udělalo nebo dělá, nepodávají přístupné zprávy. Nepodceňujeme psychologický význam takových informací. Vidíme na diktaturách, jak dovedou propagačně využít všeho, co podnikají. Vnukají tak veřejnosti dojem, že se ve všech oborech státní správy postupuje plánovitě od etapy k etapě, že je všude pokrok, že se pracuje soustavně a nikoli náhodně, že má vláda cíl, že ví, co chce a jak to chce. Tento psychologický účinek je však možno si pořídit i bez diktatury. Stačí na to, aby ta rozpočtová částka, která je pre-

liminována na veřejné práce, byla už nyní rozvržena, aby se s pomocí ministerstev a podřízených i samosprávných úřadů pořídil jakýsi soupis toho, co je připraveno do té míry, aby mohlo být napřesrok započato nebo provedeno. Tento soupis nechtě se pak oznámí veřejnosti jako vládní plán na příští rok. A ať se občas oznamuje, jak daleko ohlášené práce pokročily, kolik se na nich zaměstnalo lidí, jaké částky peněžní byly vynaloženy atd. Kdyby se mimo to vybudovala — ale to snad už ani nesmíme žádat — součinnost s obrázkovým a filmovým zpravodajstvím, kdyby se lidem také názorně ukázalo, co se kde dělá, byla by to pěkná propaganda pro vládu a značný zisk pro ni ve veřejném mínění. A byl by to také jakýsi závazek před veřejností a podnět k tomu, aby se důležité práce nezdržovaly byrokratickými formalitami. Toho všeho lze dosáhnout velmi snadno. Stačí prostě soustředit tyto věci anebo aspoň vědomost o nich na jednom místě. Počátek byl už učiněn ustavením investiční komise ministerské. Nechtě tato komise přibere ke svým starostem ještě péči o publicitu a prospěje sobě, vládě i státu.

Z. S.

Spory v lidové straně

V lidové straně zápasí několik politických směrů a názorů. Lidová strana nevydělala na tom, že bývalého fašistického direktora Scheinosta převedla do „Lidových Listů“. V lidové straně počal posl. Stašek hlásati ideologii stavovského řádu, ale ukazuje se, že se ve straně nepodařilo posaditi jeden stav vedle druhého tak, aby veškerý čas tyto stavy trávily ujišťováním o vzájemné lásce a solidaritě. Jest náhodou, že jest to právě dělnické křídlo strany, které je předmětem nelásky zemského vedení v Čechách? Lidová strana v poslední době v některých bodech se sešla se socialistickými stranami. Zdá se, že jsou lidé, kterým je to velmi nepříjemné.

Spory jsou komplikovány i tím, že tu jde o poměr hnutí na Moravě a hnutí v Čechách. Lidová strana totiž nemá jednotné strany v celé republice a Čechy jdou jinak, než jde lidovecká Morava. Spory o to, kdo bude vítězem, jsou komplikovány tím, že vítěze — ať již je to ten nebo onen — čeká velmi nepříjemná práce: uvést do rovnováhy finance lidové strany. Jsou tu lidé, kteří by nebyli neochotni přičiníti se o finanční rovnováhu. Ve správě tiskových podniků lidové strany sedí muž, který má dobré styky s průmyslníky. Průmysl poznal, že „národní sjednocení“ nemá pro průmysl velký význam, a proto hledá strany, které by byly ochotny se trošičku exponovat za zájmy průmyslu. Průmysl by byl ochoten i k určitým finančním obětím; ale snad by mu nebyla po chuti strana, která by se exponovala pro dělnické zájmy. Spory v lidové straně ukazují, jak malou politickou roli u nás hraje skutečný katolicismus. V čele katolických stran a v čele jednotlivých frakcí stojí katolická kněžská; a přece: sotva kde jest tak málo skutečné jednoty, jako mezi katolickými stranami a i — jak ukazuje případ lidové strany — uvnitř jich.

V. G.

zmrtvýchvstání; i ve státech demokratických není už té víry v její absolutnost, jako bývala kdysi. Tam, kde soudní moc má právo zneuznávat zákony pro jejich neústavnost — jako na př. ve Spojených státech severoamerických, kde zákonodárství NIRA padlo za oběť této pravomoci nejvyššího soudu — pomýšlí se čím dále tím opravdověji na zrušení tohoto jejího privilegia. Ale i tam, kde toho není, kde postavení soudcovské moci je o stupeň méně silné, kde soudy musejí sice poslouchat zákonů řádně usnesených a vyhlášených, ať o jejich ústavnosti soudí jakkoliv, kde však jim přísluší nedbati nařízení výkonné moci, shledají-li, že se nesrovnávají se zákony; i tam jde vývoj proti této jejich posici. Neboť ve stejné míře, v jaké se v moderních demokraciích ujmá zvyklost, aby moc zákonodárná svou pravomoc tvořiti zákony přenášela na moc výkonnou, na vládu, aby vláda vydávala nařízení s mocí zákona, nařízení, která mohou i měniti dřívější zákony; ve stejné míře musí soudní moc kapitulovati se svoji nezávislostí před takovými nařízeními tak, jako by to zákony vskutku byly.

Posléze také zjev, že se v různých zemích při větších politických přesunech uvolňuje zásadní nepřesaditelnost a nesaditelnost soudců — tato tradiční základní záruka jejich samostatnosti — nasvědčuje krizi zásady nezávislosti.

Princip dělení moci byl tedy u nás — podobně jako v jiných novodobých lidových státech — vystřídán principem jednoty státní vůle, vůle vyvěrající z veřejného mínění, formované politickými stranami a prostředkované do všech orgánů státní moci buď přímo (parlament), buď nepřímo (president republiky, vláda). Soudní moc byla tohoto sjednocovacího procesu — až na shora zmíněné výjimky — celkem ušetřena. Ale zákonodárství posledních let zasáhlo i zde velmi citelně a učinilo k dovršení tohoto vývoje rozhodný krok tím, že i u nás bylo výkonné moci, vládě, dáno široké zmocnění k vydávání nařízení s mocí zákona.

Až do r. 1933 naše zákonodárná praxe držela se více méně zásady, že nařizovací moc má se držeti v mezích, které jí zákonodárský parlament v jednotlivých zákonech velmi úzce a přísně vytkl. Naše zákony bývaly obsahově velmi bohaté, propracované a podrobné, a nařizovací moci výkonné ponechávaly jen úpravu podrobností. Teprve zákonem z r. 1933 o mimořádné moci nařizovací byla vláda zmocněna, aby po dobu mimořádných poměrů hospodářských, domácích i zahraničních, upravila celní sazebník a — pokud k tomu není zapotřebí zvláštního zákona podle předpisů ústavní listiny, nebo pokud se nejedná o zákonnou úpravu československé měny — činila opatření pro přiměřenou úpravu cen a výrobních a odbytových poměrů v průmyslu, živnostech a zemědělství, jakož i pro zachování rovnováhy v hospodářství státním, státních nebo státem spravovaných podniků, ústavů, fondů nebo zařízení, a rovněž i ústavů, fondů nebo zařízení, jež z moci zákonné vybírají příspěvky, poplatky nebo dávky. Zmocnění toto bylo terminováno na 4 měsíce. Jako záruka ústavnosti těchto nařízení bylo stanoveno dále, že je spolupodepisuje prezident republiky a že je vláda předkládá do 14 dnů od vyhlášení oběma sněmovnám Národního shromáždění, jež jim mohou kvalifikovanou většinou odepriti souhlas, čímž nařízení tato pozbývají platnosti.

Když krátce stanovená lhůta, na niž byl řečený zákon terminován (t. j. do 15. listopadu 1933) prošla, bylo zmocnění opětovně prodlouženo. Nejprve do 30. června 1934 — při kteréžto příležitosti bylo ustanoveno, že ku provedení nařízení vydávaných na základě zmocnění a v jejich mezích lze vydávati vládní nařízení, jimiž se upravují bližší podrobnosti. Tím byla i technicky přiblížena mimořádná nařízení zákonům. Dalším zákonem prodlouženo zmocnění na celý další rok (do 30. června 1935). Ale meze jeho byly rozšířeny i obsahově.

Kromě opatření k zákonné úpravě měny a k ukládání či zvyšování daní, jež jsou opětně výslovně vyňata z mimořádné nařizovací moci, může odtud výkonná moc zcela

politika

Emil Sobota:

Jsme stále ještě demokraty?

II.

Výkon veřejné moci.

Když jsme na jaře t. r. na tomto místě hodnotili patnáctiletý vývoj naší ústavy, řekli jsme si, že jedním z nejcharakterističtějších rysů jeho jest, kterak — zřejmě proti intencím ústavodárců — naše ústavní praxe upustila princip brzd a protivah, princip dělených navzájem nezávislých mocí ve státě. Tím sledovalo jen směr, kterým se ubírá organizace státní moci ve všech moderních státech. Zákonodárství a výkonná moc nebyvají dnes již dvě navzájem konkurující a na sebe sočící vůle, nýbrž jsou to jen dvě ruce při tomtéž díle, vedené jedinou vůlí. Ba, přiznejme si, že i třetí odvětví státní moci, soudnictví, bývá dnes postihováno mnohými újmami ve své nezávislosti. I když nemáme na mysli onen naprostý bankrot, jehož se zásada soudcovské nezávislosti dožila v diktaturách a o němž doufáme, že není hrobem, z něhož by nebylo

upravovatí veškeren hospodářský život. Výslovně bylo zmocnění rozšířeno i na „účelnou nebo úspornou úpravu veřejné správy“. Ale největšího rozšíření dostalo se mimořádné nařizovací moci tím, že byla výslovně zrušena zásada, že opatření, k nimž bylo zapotřebí podle předpisu ústavní listiny zvláštního zákona, byla vyňata z oblasti mimořádné nařizovací moci. Mimořádná nařízení lze nadále vydávati i tehdy, když by jinak bylo třeba zákona. Jelikož zákon o mimořádné moci nařizovací nemá náležitosti zákona ústavního, bylo při jeho projednávání proneseno mnoho kritických slov o ústavnosti této jeho klausele.

Konečně roku 1935 prodlouženo zmocnění zase o rok, do 30. června 1936. A zmocnění se výslovně rozšířilo opět o další obsahový článek, o nový předmět, totiž na opatření pro organisaci policejní správy a služby.

Takový je dosavadní vývoj mimořádné nařizovací moci vládní. Jak jí vláda až dosud prakticky použila? Vytlačila jí zákonodárství parlamentu? Anebo mu ponechala vedle sebe nadále volný vývoj?

Opatření podle zmocňovacích zákonů bylo dosud 128.

Srovnáme-li zákonodárství parlamentu z doby před zavedením mimořádné nařizovací moci s tím, jak se parlament zákonodárně tužil po té, musíme přiznati, že mimořádná nařizovací moc parlament nezavla jeho funkce zcela. Tak na př. v r. 1932 bylo vydáno 44 zákonů, v roce 1933 (před zmocňovacím nařízením) 15, poté 28, celkem tedy v r. 1933 43. V r. 1934 celkem 45. Ovšem, že v důsledku hospodářské krise — kdyby nebyla bývala mimořádná nařizovací moc zavedena — parlament, aby se vyrovnal s potřebou doby a s poměry, zejména hospodářskými, jež se neustále komplikovaly, byl by býval patrně musil vyvinout činnost mnohem čilejší, nežli v dobách předkrizových. Leč o to právě jde, že parlament sám se pro toto možné, rychlé a pohotové nouzové zákonodárství pokládal za sbor jaksi těžkopádný nejen technicky, ale i politicky. Neboť — na to nezapomínejme — jedním z hlavních motivů zavedení této instituce u nás i v jiných parlamentních demokraciích jest jednak, že zákonodárcové neradi pracují rychle, že pokládají za sebe nedůstojné před tváří veřejnosti osnovy kvapně promrskávati, což by v takové době, jako je dnešní, bylo zapotřebí; jednak že také nemají dosti odvahy k zjevné odpovědnosti za všechny ty často nepopulární věci, které mimořádná nařizovací moc občanům přináší. Je to — pravda — jen hra na schovávanou: neboť konec konců — jsou za tato opatření odpovědní zase ti zákonodárci, kteří vládě zmocnění dali, a kteří taková nepopulární opatření ani dodatečně neodvolali; a jsou odpovědní zase tytéž strany, které mají své exponenty stejně ve vládě, jež nařízení vydala, jako v parlamentní většině, která by zákony usnesla.

Máme-li tedy říci závěrečné slovo k této úvaze o mimořádné nařizovací moci s hlediska otázky: jsme-li dosud demokraté, budiž řečeno otevřeně: že otcové naší ústavy si zcela určitě nepředstavovali provedení předpisů ústavní listiny o zákonodárné a nařizovací moci takto. Ale to ovšem ještě nic neznamená pro naši úvahu. Neboť jejich představa o této věci nemusila býti ještě podstatným rysem jejich celkového pojetí demokracie a ostatně ani jejich celkové pojetí demokracie nemusilo býti jediné možné, jediné správné a pro budoucí dobu, jejíž rázu netušili, jediné zavazující, zejména pokud ho nevyjádřili přesným a jednoznačným slovem v ústavě samotné. Ale my zde nehledáme odpověď ani na otázku, zda mimořádná nařizovací moc, jak ji dnes u nás máme, je ve shodě se slovným zněním a s nepochybným smyslem ústavy. Jak mnozí mají za to, ono ustanovení zmocňovacího zákona, kterým se vláda zmocňuje vydávati nařízení i o oněch věcech, o kterých ústava sama ukládá, aby byly upravovány zákonem, jsou s ústavou na štíru. Leč o to nám tu nejde; nám se jedná o to, je-li nezbytno zahrnouti je ze zásadního hlediska demokracie. Jsou-li vyloženy nedemokratická. Tak nedemokratická, že — když jsme k nim vzali útočiště — přestali jsme býti demokraty.

Jest tomu tak? Nikoli. Pokud ten, kdo je takto zmocněn k mimořádným opatřením, zůstává prakticky vykonatelně odpovědný; pokud může býti odstraněn a vystřídán; pokud nemůže zabrániti, aby se veřejné mínění proti němu vytvořilo a zorganizovalo, potud naše demokracie i se zmocňovacími nařízeními zůstává skutečnou demokracií.

Odpoovědnost vládnoucích.

Jistě není bez logické souvislosti, že v době, kdy se posice výkonných orgánů, zvláště vlády, tak velice rozšířila, zákonodárci považovali za potřebné rozšířit také jejich zvýšenou odpovědnost. Řekněme si hned: jde o odpovědnost zvýšenou jen symbolicky. Odpovědnost skutečná, vykonatelná, jest dána předpisy volebními, terminovaným trváním všech politických funkcí a podmínkou politické důvěry a kooperace všech orgánů státní moci. Ale k těmto zárukám přidalo zákonodárství posledních let ještě záruku další: trestní odpovědnost presidenta republiky a členů vlády před sněmovnami Národního shromáždění. V zásadě i tento druh odpovědnosti předepsala už ústavní listina, ale uložila zákonodárci, aby o ní vydal podrobný zákon. Zákonodárce tento svůj úkol splnil teprve v roce 1934.

President republiky může býti v Národním shromáždění stíhán jen pro velezradu, které se dopustil v úřadě, a trestem proti němu může býti jen ztráta úřadu presidentského a způsobilosti znovu ho nabýti. Členové vlády mohou býti takto stíháni, poruší-li úmyslně nebo z hrubé neobalosti v oboru své úřední působnosti ústavní nebo jiné zákony. Jestliže tento jejich skutek vedle toho zakládá i trestní čin podle obecných trestních předpisů, mohou býti členové vlády ovšem stíháni i obecnými trestními soudy. To neplatí o presidentu republiky.

Zákon z r. 1934 upravuje podrobně celé řízení. Návrh na obžalobu v poslanecké sněmovně musí býti podepsán aspoň 120 poslanci a obsahovati přesné vyznačení skutku. O návrhu podá poslanecké sněmovně zprávu zvláštní sněmovní výbor; o zprávě hlasuje se lístky a většina potřebná k tomu, aby obviněný byl dán v obžalobu, byla určena dvěma třetinami přítomných za dvoutřetinové presence. Usnese-li se poslanecká sněmovna na obžalobě, vypracuje žalobní výbor obžalovací spis, který předseda poslanecké sněmovny zašle do 3 dnů předsedovi senátu a předsedovi vlády v opisu. Soudní výbor senátu v důvěrném jednání má připravit hlavní přelíčení před senátním plenem. Hlavní přelíčení je veřejné a ústní, senát může se však usnesti k odůvodněnému návrhu svého soudního výboru na vyloučení veřejnosti. O průvodním řízení platí obdobně ustanovení soudního trestního řádu. Po skončení řízení soudní výbor senátu se nejprve usnese na otázce ohledně viny obžalovaného, a byla-li by tato otázka zodpověděna kladně, teprve výbor navrhne trest a plenum o něm rozhoduje.

Zkušenosti z jiných demokracií, kde mají podobné předpisy, nám dosvědčují, že tato instituce trestního stíhání státních činitelů sněmovnami zůstává nepraktickou. Je příliš těžkopádná, vede k přílišné mobilisaci veřejnosti, zatím co pro odstranění vinníka jsou po ruce v každé řádné demokracii prostředky mnohem rychlejší a méně hlučné. Nečekejme tedy od tohoto zákona žádný praktický efekt. Ale zdá se přece, že tím byla proklamována velmi důrazně zásada, že se zvýšenou pravomocí presidenta a vlády má jíti ruku v ruce zvýšený jejich smysl pro odpovědnost. Proto bylo spravedlivé zmíniti se i o tomto zákoně, jednáme-li o tom, jakou proměnou prochází naše demokracie v posledních letech.

Do kdy nepřestaneme býti demokraty?

Když jsme si vyložili, jaký je obsah politického zákonodárství posledních let, když jsme přiznali, že jeho ráz se vyznačuje nepopěrným odstupem od principu politické svobody, a když jsme si řekli, že přes to nemusíme v těchto

vydaných předpisech spatřovat hřeby do rakve lidovlády, že jsme pro ně nepřestali ještě být demokraty a naše republika demokracií, zbývá ještě, abychom podali jakýsi závěr, z něhož by bylo patrné (pokud to vůbec lze vymezit), kam až si může demokracie dovolit jít v přehodnocování oněch tří základních svých hodnot: rovnosti, bratrství a svobody, aby nepřestala být sama sebou.

Dříve, nežli se pokusíme o odpověď, uvědomme si především, že opatření omezující svobody politické přicházejí ruku v ruce s omezeními svobod hospodářských. Zdá se sice, jakoby ona přicházela o nějaký krok za těmito. Ale to je jen asi tak, jako když někdo, chystaje se utrhnout jablko se stromu, dotkl se ho zprvu jen konečky prstů, načech si podstaví stoličku pod nohy, aby na jablko lépe dosáhl. Moderní demokracie, přicházejíce k tomu, aby se zmocnily té či oné hospodářské oblasti, v níž dosud panoval jen zákon svobodné prerie, a aby v ní zavedly tužší režim veřejné reglementace, pokouší se to pod zřejmým vlivem liberálních tradic provést bez porušení svobody politické. Pak je však zkušenost poučí, že to nepůjde bez zásahu i do ní. Odhodlávají se k němu tedy jaksi dodatečně, ale přece jen v bezprostřední souvislosti s opatřeními hospodářským. Ostatně je rozumné a správné, postupují-li touto metodou zkušeností a nejdou-li dále, nežli je zkušenost poučila, že je to nutné. Tato „konservativnost v liberalismu“, není-li zatvrzelá a ztrnulá, není k zahození.

Bertrand Russel napsal v jedné svojí duchaplné essayi, že ve světě duchovém potřebujeme individualismu a svobody, a ve světě materiálním a hospodářském že má svoje místo socialismus.

Zkušenosti nás učí, že takový dualismus: naprostá duchová a politická svoboda a hospodářská nsvoboda, není prakticky uskutečnitelný. Uskutečnitelný by snad byl teprve tehdy, až by se určité zásady hospodářského uspořádání tak vžily, až by určité meze hospodářské svobody byly tak všeobecně pokládány za nutné a samozřejmé, že by nebyly považovány vůbec za omezení, za nsvobodu; až by se svoboda duchová a politická chápala jen pod jejich zorným úhlem. V nejsvobodnějším liberálním státě nepokládá nikdy nikdo za nsvobodu, že se nesmí zabíjet a krást cizí majetek a že se nesmí vražda a krádež propagovat a pro ni tiskem a ve shromážděních nabádat. Kdyby se vžilo na př. přesvědčení, že spálit zásoby obilí neprodejného jen z důvodů cenových, zatím co jsou ještě lidé, kteří nemají co jísti, je něco podobného jako obyčejné žhářství; že majitel, který si bere z průmyslového podniku pro sebe důchod větší, nežli tento podnik unese, páchá čin zcela podobný sabotáži nebo krádeži; zkrátka: vžije-li se určitý standard sociálních závazků do té míry, že se stane součástí obecné morálky, pak — pravda — nebude těžce pocíťováno omezení hospodářské svobody, které z něho vychází a pak také nebude zapotřebí mimořádných opatření proti tisku jen proto, aby se nehlásaly hospodářské zásady, které se tomuto standardu přičí.

Ale dnes nejsme ještě tak daleko, abychom všeobecně vyznávali takový či onaký standard sociálních povinností. Dnes ještě mnozí demokraté nepostihli, že vývoj lidovlády jde za přesunutím jejich tří základních ideálů a že rovnost a bratrství dostalo se před svobodu. Natož aby nám bylo jasno, či — dokonce — aby většina nás byla zajedno v tom, do jaké míry chceme tyto ideály ve své době a ve svých poměrech uskutečnit. Jinými slovy: jaký plán tane nám na mysli. A právě proto, že v těchto věcech jsme tak velice nejednotní, právě proto snášíme v tomto přechodném čase tak těžko ona omezení hospodářské svobody, která doba přináší. Neboť jestliže jedni z nás plánují budoucí vývoj tak, že na př. je jim nezbytnou náležitostí omezení pracovní doby, plán druhých staví do popředí zemědělské monopoly. A jestliže plán prvních či druhých vyvolává reakci protidemokratického fašismu, která zase má v zápětí obranu demokracie určitými újmami svobody politické — jak jsme viděli, tu se při té roztržitosti ná-

zorů v kruzích samotných demokratů přirozeně neustále vynořuje obava prvních před druhými, aby oněch politických omezení nezneužil demokrat proti demokratu.

Podobně jako ona „konservativnost v liberalismu“, o níž jsme se zmínili nahoře, také tato obava zčásti zaručuje, že moderní demokracie v zatlačování svobody nepůjde tempem příliš kvapným. Proto ani tato vzájemná žárlivost demokratů není nic tak špatného. Slouží i dobré věci. Činí nás opatrnými. Způsobuje, že měříme dvakrát, třikrát, nežli řízeme. Celý svět, hledaje cesty k novému řádu, experimentuje. Diktatury jsou nebezpečné a zavržitelné hlavně proto, že národové, kteří se jim oddali, a jejich vůdcové vzali na sebe větší risiko takových experimentů, nežli kolik je zdrávo. Diktatura potlačivší politickou svobodu zbavila se výhody stálého sebezpytování; ztížila si, aby život korigoval její experimentování dříve, nežli zaběhne příliš daleko, odkud není zdravého návratu.

V egalitární demokracii politická svoboda nemá sice význam prvního a vedoucího motivu, ale zůstává jí stále ještě úkol nezbytného korektivu. Pokud nezbavíme svoje zřízení politických svobod v tomto měřítku, potud o sobě budeme moci vždycky s dobrým svědomím tvrditi, že jsme stále ještě demokraté.

národní hospodář

Dr. Karel Kříž:

Jak to jednotkové obchody dělají

(Druhý článek ze serie o jednotkových domech.)

Muž, který umísťuje obchody.

Ve Spojených státech žije Mr. Charles Nichols, který má podivnou živnost, u nás neznámou. Při neopatrné iniciativnosti maloobchodníků v Evropě by se neuzivil pravděpodobně v žádném evropském státě, avšak v americké Unii si vydělal již miliony. Pan Charles Nichols totiž „umísťuje“ obchody. Umístil již na pět tisíc obchodů. Pan Nichols totiž zjistil, že jsou ulice, kterými chodí hlavně ženy, a jiné ulice, kterými chodí hlavně muži. Zjistil dále, že v některých ulicích je sice obrovský ruch, avšak lidé procházejí těmito ulicemi průměrnou rychlostí 4 až 6 kilometrů za hodinu, kdežto v jiných ulicích je ruch menší, avšak lidé jimi procházejí rychlostí podstatně nižší. Pečlivým zkoumáním objevil, že po slunečné straně ulice chodí spíše muži, kdežto ženy dávají přednost té straně, kde je stín. Konečně počítal frekvenci v ulicích, kde jsou divadla, banky, kostely, velké úřady. Frekvence je tam sice neobyčejně vysoká, avšak lidé nemají kdy, aby se zastavovali před obchody.

Je nasnadě, že tato šetření pan Nichols nekonal jen pro zábavu. Pan Nichols je Taylorem obchodu, pokud jde o zkoumání, jak si počínají eventuelní zákazníci. Závěrů, k nimž po zkoumání svých „koeficientů frekvence“ přišel, dovedl využití v praxi, a protože americký duch je uzpůsoben podstatně jinak než duch evropský i u obchodníků-detailistů, našel v těchto závěrech mohutný pramen příjmů. V Československu by mu tyto znalosti vynesly pravděpodobně jen pouhých několik set Kč honoráře za zajímavý článek v nějaké revui anebo za odbornou publikaci.

Rozumí se, že hledá-li Charles Nichols „místo“, kam by doporučil modistce se usídlit, přihlíží k stinným stranám ulic, v nichž se nevyskytují banky, divadla a ministerstva a kde je vysoký koeficient frekvence při

nízkém koeficientu „velocity“, rychlosti. Tato šetření dávají si konati především velké obchodní domy a obchody s jednotkovými cenami, když hodlají založit filiálku. Nedávno jsem ostatně zvěděl, že jeden český velkoobchodník přišel k těmto závěrům nezávisle na literatuře, prostě ze zkušenosti. Hodlal před nedlouhou dobou otevřít filiálku velkého obchodu v dosti velkém venkovském městě. Zajel tam se svým bratrem a prostáli několik hodin v různých ulicích s hodinami a zápisníkem v ruce, aby sledovali směr, intenzitu a účel frekvence. Pak teprve vybrali místo, ku podivu místních maloobchodníků takové, že se těšili, že „tam jim to jistě nepůjde“. Byl to však zřejmý omyl. Filiálka po roční činnosti prosperuje znamenitě. Doklad úspěšnosti a užitečnosti vědeckých method v praxi. „Nic není tak užitečné, jako theorie“, napsal národohospodář Franz Oppenheimer. Předpokládá se ovšem, že jí ten, kdo ji zná, dovede dobře a v pravý okamžik použít. Malý detail: největší obchod s jednotkovými cenami na světě, Mr. F. W. Woolworth, vyplatil Mr. Nicholsovi jedině za tento druh jeho šetření a porad již přes jeden milion dolarů na honorářích.

Kde se jednotkové obchody usidlují.

V každém městě existuje střed populace a střed cirkulace. Někde mohou tato dvě centra spadat v jedno, někde se liší. Obchodní domy vyhledávají střed cirkulace, protože lákají zákazníky krásným zařízením svých paláců, v nichž jsou prodejny vyloženy v celém domě o mnoha poschodích; hraje tam hudba, jsou tam restauranty, kavárny, promenádní kuloáry, někdy i různá zařízení pro pohodlí návštěvníků jako holičství, umyvárny, toalety, jichž mohou užítí i ti, co jinak nic nekoupí. Obchody s jednotkovými cenami počítají spíše s návštěvníkem, který nejde hledat přepychovou výpravu obchodu, nýbrž chce rychle a levně koupit běžné zboží denní potřeby. Sní-li něco, tedy je to jen ve stoje: šetří penězi i časem. Pro tyto intence potřebují jednotkové obchody najít si místo ve střed u populace. Rozdíl mezi obchodními domy, magasiny, Warenhausy a jednotkovými obchody je tedy v tom, že obchodní domy zákazníky lákají, usazují se v centru cirkulace, jednotkové obchody však jdou samy za zákazníky do centra populace.

Z toho plyne, že obchody s jednotkovými cenami mohou proniknouti do menších měst, avšak musí splnit několik podmínek. Aby tam našly přímo ve městě nebo v blízkém okolí zákazníky, kteří hledají rychlý a pohodlný nákup hromadných výrobků denní potřeby za levné ceny, musí mítí zvolené město „úživnost“ pro jednotkový obchod. Ve Spojených státech amerických vzhledem k úžasné uniformitě potřeb a k obecné standardizaci života, existují obchody s jednotkovými cenami v každém městě nad 8000 obyvatel. Je jich tam proto přes osm tisíc. V Německu je nejnižší mez pro obchody s jednotkovými cenami asi 20.000 obyvatel, kdežto ve Francii, jejíž občané jsou typu individualistického a nesnášejí dobře, aby na svém spoluobčanu viděli totéž co na sobě a u něho v domácnosti totéž, co mají sami, asi na 250.000 obyvatel.

Náš typ občana je asi uprostřed mezi německým a francouzským zákazníkem. Má více individuální požadavky než Němec, dáleco tíže snese uniformitu. Proto

jednotkový obchod u nás vznikl sice (avšak jenom v malém, takřka bazarovém vydání) i v Ústí, Teplicích, Budějovicích, České Lípě, Náchodě a Mostě, ale zčásti se neudržel a zčásti nevykazuje předpokládaný rozmach, ačkoliv přesto není pasivní. Příčinou, která zdržela jeho rozmach v těchto malých populačních centrech, byl však spíše tlak úřadů na popud ministerstva obchodu, než přízeň zákazníků, kteří otevření podniku uvítali, protože zpozorovali, že způsobil pokles cen běžných druhů zboží u detailistů, kteří se musili konkurenčně přizpůsobovat.

Občánek se ostýchá.

Obchod s jednotkovými cenami zpravidla zaujímá jenom jednu velkou prostornou hallu v přízemí, kde je zboží vyloženo ve větších množstvích, vždy od téhož výrobku značný počet kusů, na nízkých stolech, tvořících uzavřené obdélníky, v nichž jsou prodavačky. Jednoduše zařízená síň, s jasným umělým osvětlením, naprostá čistota, případně hudba, zpravidla rozhlasová anebo gramofonová, charakterisující tyto prodejny. Zboží je vyloženo zcela volně (krádeže jsou dosti značné, mimochodem řečeno), zákazník si je může prohlédnout, neobtěžován ani šéfem, ani prodavačkou, není nucen ke koupi, má pocit naprosté volnosti. To je princip „auto-selling“, zboží se prodává samo.

Nejběžnější zboží, nejpotřebnější artikly — tato vlastnost se zjišťuje podle pohybu skladu a podle statistik — je u vchodu. Nicméně náhle po čase je přeloženo hlouběji do místnosti. Důsledek je, že zákazník, který mechanicky při opětovné návštěvě šel již ke „svému stolu“, to jest k speciálnímu výkladu na stole, kde naposledy hledané zboží koupil, shledá, že je tam jiné zboží. Podívá se na ně letmo, zeptá se, kde je artikl, který tam býval, a jde na nové místo. Po cestě tam i zpět si všimne jiných artiklů, kterých si dříve nevšiml, protože hlouběji do síně nepronikl. Vidí ceny, napsané velkými písmeny, může si zboží prohlédnout a pravděpodobně koupí více, než to zboží, pro které si hodlal jít. Je to psychologie, vhodné užitá v praxi.

Proč se ti, kteří jednu koupili v domech s jednotkovými cenami, opětně tam vracejí?

Když zákazník vejde do některých maloobchodů, má především tísnivý dojem, že musí koupit, a že je nerad viděn, koupí-li málo. Celá transakce trvá dosti dlouho, protože prodavač často musí šplhat po štaflích, hledat krabice, vykládat zboží. Je těžko odejít po takové námaze prodavače a pod dozorem šéfa či paní u pokladny, aniž se uskuteční alespoň menší koupě.

Tyto psychologické a technické zábrany neexistují v obchodních domech s jednotkovými cenami. Všechno zboží je připraveno ihned k odnesení, prodavačka zpravidla nesmí sama zákazníka oslovit, příchod ani odchod v návalu nezpozoruje. Všechno vážení, měření, stříhání, odpočítávání, balení, upravování zboží odpadá, platí se přímo prodavače, tedy odpadá i čekání s účtenkou u pokladny. Žádné společenské formality. To je úspora času a taková forma, která odpovídá však nejenom lidem pospíchajícím, ale zejména lidem, kteří si chtějí zboží prohlédnouti, zaváhat nad ním, protože nevědí ještě s určitostí, zda mají koupit.

Kdo především se ostýchá vejít do krámu detailistova? Chudý člověk, který se obává, že bude přinucen ke

koupí a který má komplex méněcennosti pro svou chudobu, již je zhusta vidět i na jeho obleku.

Maloobchodník nezřídka dává pocitit zákazníkovi rozdíl v jednání podle „kabátů“. Ten, kdo je dobře oblečen, může si býti jist zdvořilostí, kdo je přepychově oblečen anebo dokonce je o něm známo, že je bohat, může na tuto zdvořilost počítat, i když nekoupí a pouze si zboží prohlédne. Takový zákazník to ví a proto s klidem vejde do závodu detailistova. Kdo však je chudě oblečen, obrací korunku, kterou má vydat, není přijat tak přívětivě, tím méně může očekávat, že tato zmenšená přívětivost vydrží, odváží-li se odejít, aniž nakoupil.

Těchto mentálních a psychologických překážek není u jednotkových obchodů. Proto mají úspěch, proto jdou zákazníci znovu a znovu tam kupovat, proto strhují proletariát, a pro svou modernost v tempu a stylu jsou sympatické i zámožným. Skoro bychom řekli, že je v tomto naprosto stejném zacházení se všemi zákazníky, v anonymitě zákazníků, v jejich naprosté svobodě rozhodování ve všem a všude, něco z demokracie. Se všemi se jedná stejně, všichni dostanou totéž, na nikoho se nepůsobí, a celá transakce se děje velmi rychle. Při tom ceny jsou nápadně označeny, zboží je ohmatatelné, je hodnější, je standardisováno a je levné. Je třeba ještě více, abychom pochopili, proč obchody s jednotkovými cenami musily mít úspěch?

Je třeba dále ještě uvažovat, proč zejména v době poklesu kupní síly širokých vrstev se jejich dveře neuzavírají po celý den? Bohaté výklady, často se měnící, lákají ke koupí, dav lidí se před nimi kupí, vniká dovnitř. Dveře bývají umístěny v lomených čarách, takže ti, kteří pouze přihlížejí, jsou proudem strženi dovnitř. Jakmile uvidí zboží, jeho ceny a ocitnou se pod vlivem tohoto prostředí, koupí zprvu nějakou drobnost. Osvědčí-li se, neboť v masové výrobě a v masových nákupech je záruka dobré průměrné jakosti, plně odpovídající v převážné většině případů ceně, zákazník se vrací.

Jak jednotkové obchody nakupují.

Právě jsme se zmínili o hromadném nákupu zboží pro domy s jednotkovými cenami. Setrvává poněkud u tohoto námětu, protože je jedním z tajemství jejich levných cen a jejich úspěchů. Hledání pramenů nákupu je jedním z hlavních úkolů ředitelů jednotkových obchodů. Americké podniky mají laboratoře, zařízené milionovým nákladem, kde se zboží zkouší a často se určuje průmyslníku typ, který má vyrábět. Tak byly zavedeny celé série nových druhů zboží. Tento zjev je možno pozorovat i u nás; hospodářská literatura ho označuje jako „vícekonsum“. Hromadnost nákupu v několika druhích zboží, přesnost v placení výrobcí, specialisace a trvalost odbytí ovšem způsobuje, že výrobce může snížit cenu. Krom toho je vyloučen z cesty mezi spotřebitelem a výrobcem agent, velkoobchodník-grosista a všechny ostatní druhy prostředníků. Cesta od výrobce k spotřebiteli se zlevňuje a zkracuje. Ale tato výhoda, nedostupná detailistovi, byla by mu přístupná, kdyby se organizoval; později v kapitole o „rozsahu nebezpečí jednotkových obchodů“ a v kapitole o tom, „jak pomoci detailistovi“, budeme zkoumat tyto možnosti blíže.

Nakoupí-li jednotkový obchod ročně 4 miliony kapesníků, 600.000 kusů trikotového zboží, 4.5 milionu košil, 2.5 milionu párů punčoch, jak uvádí ve své knize Mutz, nebo nakoupí-li anglický jednotkový obchod Marks & Spencer milion kusů šatů pro ženy, pět a půl milionu párů punčoch, dosáhne ovšem podstatně nižších nákupních cen. Britští nakupovači v říjnu 1935 koupili jen v Československu pro jednotkové obchody v Anglii asi za 20 milionů Kč punčoch u firmy Kunert. Firma Netti v Žamberku, která zaměstnává přes tři tisíce dělníků, dodává jednotkovým obchodům v cizině 85% své výroby, která by byla jinak takřka neprodejná. Lze si představit, jaké zkušenosti získá ředitel nákupního oddělení, jaké má možnosti analyzovat jakost a ceny zboží, jaké získá styky a jaké opatří úvěrové možnosti. Tato racionalisace v nákupu vede ke zjednodušení celého provozu jednotkových obchodů, účetnictvím počínajíc a prodejem končíc.

Viděli jsme již, jak prodej zboží v obchodech s jednotkovými cenami je založen na poznacích psychologicko-ekonomických. Jednotlivé druhy zboží jsou seskupeny do oddělení, každý stůl má svou prodavačku, jichž větší počet je kontrolován dozorcí. Velmi mnoho záleží na souhře se skladem, neboť čím kratší dobu leží zboží ve skladě, tím nižší procento generální režie na ně připadne, tím levnější může býti jeho cena.

Rychlost prodeje

je překvapující. Podle šetření Hirschových prodává v americkém obchodu s jednotkovými cenami prodavačka 200 až 400 kusů denně, podle analýzy, kterou provedl Cassé, pohybuje se počet skutečně prodaných jednotkových cenami až i mezi 200—500 prodeji. Naprostá připravenost zboží, které si zákazník okamžitě může odnésti, „cash-and-carry-system“, umožňuje tento výkon, který udivuje a rozhořčuje maloobchodníky detailisty. Při tom nejsou prodavačky v obchodech s jednotkovými cenami přetíženy.

Ceny zboží

v obchodech s jednotkovými cenami jsou sestaveny ve škále. Tyto stupnice jsou co možná krátké a jednoduché. Americké „Five and Ten Cents Stores“ měly jen dvě, některé jich mají pět, šest, deset, i více. Množství artiklů v nich zařazených kolísá mezi 4.000 až 10.000 druhů zboží. Ceny v jednotlivých stupních se vyrovnávají, takže některé druhy jsou případně prodávány takřka se ztrátou, která je vyrovnána vyšším ziskem na jiném druhu. Průměrná přírážka hrubého zisku činí 30%, a v této mezi je ovšem možné kolísání, aby bylo usnadněno zařazení zboží do některého stupně škály. Rozumí se, že stanovení poměru mezi výrobní, nákupní, skladovou, světojnou a prodejní cenou každého artiklu znamená „zápolení s cenou“, na jehož výsledku velmi mnoho závisí obrat.

Vzhledem k tomu, že procento zisku na jednom artiklu je poměrně daleko nižší než v maloobchodu, záleží obchodům s jednotkovými cenami zvláště mnoho na tom, aby zboží neleželo dlouho na skladě a aby obrat byl co největší, aby tak procento generální režie na jeden druh zboží bylo sraženo na minimum. Tím se budeme zabývat příště.

literatura a umění

Werich a Voskovec rozmlouvají s „Prítomností“

Po jisté pauze dělají Werich a Voskovec to, co dělat mají a co od nich mnoho lidí toužebně očekávalo: otvírají nové divadlo. K této příležitosti položili jsme jim několik otázek, týkajících se jejich práce.

Odpusťte otázku, o které nevím, jak ji přijmete: pokládáte svůj podnik za divadlo a sebe za herce?

Pokládáme své divadlo za divadlo a sebe za herce, ovšem je v tom řada háčeků. Jeden z těchto háčeků vás snad spletl, totiž ten, že jsme kdysi začali pracovat na jevišti jakousi anarchistickou metodou, která dělala z našeho divadla, řekněme, trochu cirkus. Když jsme totiž napsali *Vest-Pocket-Revue*, polovědomě a polomimoděk bourali jsme veškeré konvence a ustálené představy o divadelních zákonech. Sami v sobě došli jsme tím k jakési divadelní tabule rase, na které jsme teprve začli znovu stavěti divadelní řád, platný pouze pro nás. Domníváme se, že v naší divadelní práci platí zcela divadelní principy, které ovšem jsou o to jiné, oč se lišily cesty, jimiž jsme se brali za těmito principy, od cest jiných divadel, a oč funkce našeho divadla se liší od funkcí divadel ostatních. Co se týče našeho herectví, můžeme rozhodně říci, že se pokládáme aspoň za jednoho herce. Mírně tím, že standardní typy, které ve svých hrách představujeme, jsou jakýmsi dialogickým rozpoltěním velmi upřímné bytosti, kterou dobře známe, a která ve své podvojmé jevištní jsoucnosti dovede nejlépe mluvit za nás jako autory. To se vztahuje na scény před oponou. Uvnitř hry vystupujeme někdy v rolích, které jsou herecké. Jsou-li dobře či špatně herecké, to nemůžeme posuzovat my.

Nedávejte se však másti našimi bílými tvářemi. Vznikly původně z toho, že jsme hledali možnost zdivadelnit cirkusové clowny a přizpůsobit je jevišti, ba dokonce dramatické akci. Podstata a právo clowna jsou bravurní kousky, kotrmelce, přemety, překvapující kejklírství a artistní ohebnost. Nezáleží na tom, uplatňuje-li tyto vlastnosti fysicky, metá-li kozelce a staví se na hlavu, či dělá-li to řekněme duševně, a jeho myšlenky či slova metají kozelce a staví na hlavu pojmy. A konečně ta bílá tvář, nehledíme-li ani k jejím technickým výhodám mimickým, dovoluje nám mluvit jinou řečí, než je řeč skutečných lidí, dovoluje nám z hmatatelné skutečnosti jediným skokem se odraziti do světa, jenž nezná zákonů logiky a věnovati se bez násilnosti oněm nepopsatelným hrám, jejichž smysl je v její nesmyslnosti a které nechtějí říkat než to, co říkají. Dovolují nám také oslovovati Julia Caesara právě tak jako pana Peroutku, který sedí v publiku, aniž se při tom zlomila divadelní iluze. Ty bílé masky jsou jediným z nejdůležitějších pilířů mostu, po němž vodíme publikum na jeviště, do světa světél, barev, cárů a divadelní pravdy.

Měli jste jednání s Národním divadlem. Za podpory „Národních listů“ a „Poledního listu“ bylo úspěšně zažehnáno nebezpečí, že by s vámi mohlo na naši státní scénu přijít trochu temperamentu a veselosti. To je tedy skončená kapitola. Ale, pro-

sím, povězte svůj názor, jak by bylo možno naši státní činoherní scénu osvěžit, čehož podle úsudku většiny velmi potřebuje?

Jsme přesvědčeni stejně jako vy, že naše státní scéna potřebuje osvěžení. Podle našeho názoru a snad i názoru většiny divadelníků jiných by se muselo začít s věcí bohužel poněkud utopickou. Pokusit se proměnit Národní divadlo ze státního úřadu ve státní umělecký ústav. Dát umělcům a divadelním odborníkům možnost vésti tento podnik a dát jim k ruce spolehlivého úředníka. Za těchto prostých, ale nedosažitelných podmínek bylo by možno mluvit již o uměleckém celku, který by mohl hledat styl. Každý styl od naivního ilusionismu až po nejrafinovanější surrealismus má právo na život, je-li dokonale uskutečněn. Míchání stylů má na diváka podobný účinek, jako na pijáka míchání piva, grenadiny a merunčice. Kdyby na Národním divadle pracovali umělci za předpokladu umělecké svobody a umělecké odpovědnosti, vzniklo by automaticky několik ensemblů, které by hrály každý ve svém vlastním stylu. A že by hrály dobře, to zaručují umělci, kteří již v dnešním stylovém chaosu a úředním teroru si dovedou zachovat uměleckou čistotu.

A dále: myslíte, že je nezbytno, aby Národní divadlo pravidelně odstavovalo hry, které hraje, po tak malém počtu repris?

Hra se obvykle odstavuje, když publikum je již ukojeno. Když se bere z repertoáru hra, která má ještě návštěvy, je to velká chyba podnikatele. Stejně jako když se prodlužují reprisy hry, která návštěvy nemá. Ovšemže to, co je velkou chybou podnikatele divadelníka, nemusí být chybou, jde-li o úředníka. A jsme tam, kde jsme byli.

Často se vám vytýká, že váš světový názor je asi tento: „Všechno je psina.“ Vytrvalost, s níž pan Werich po několik let označuje Haškova „Švejka“ za nejzajímavější knihu, kterou toho roku četl, je pozoruhodná. Vidíte ve „Švejkovi“ více než onu psinu? A jak se díváte na vážnost satirikova úkolu? Tropíte si opravdu ze všeho žerty, jak se říká, nebo jsou věci, které ze své žertovné nálady vyjímáte, a za které bojujete? Ostatně — není v tom u vás nějaký vývoj? Nebyl vám aspoň ve vašich začátcích humor opravdu l'art pour l'art. A nebyli jste někdy pro vtip ochotni zabít vesmír?

Máte pravdu v tom, že kdysi jsme skutečně pěstovali humor pro humor. Nikterak si to ostatně nevyčítáme. Pro tehdejší náš názor mluvilo našich dvaadvacet let a bezstarostná doba, kdy nebylo dvojsečné dělati si legraci třeba i z vlastních lidí. Ostatně ani v této fázi jsme se nikdy nepokládali za nihilisticky destruktivní. Jsme přesvědčeni, že vtip z čehokoliv je v zásadě zdravý. Smysl pro humor ještě nikdy nic nezkažil, ale mnoho neštěstí odvrátil. Jsme často ochotni pro vtip nikoliv zabít vesmír, ale zranit jej, jen proto, abychom upozornili, kde je jeho zranitelné místo. Doufáme, že od té doby, kdy ve své hře „Caesar“ jsme opustili definitivně idylu svého někdejšího ideálu čisté komiky, je dostatečně zřejmo, že jsou věci, které bereme velmi vážně, a za které bojujeme zbraněmi, které máme v ruce. To jest satirou.

Vážnost satirikova úkolu, na kterou se nás ptáte, můžeme zahrnouti do nejgeniálnější definice di-

vadla, ktorou vložil už Shakespeare do úst princí dánskeho: „Účel hry nyní i kdykoliv byl a jest představit jaksi životu zrcadlo. Ukázat ctnosti její tvář, mrzáctví jeho nahotu a celému věku a lidstvu jejich výraz a otisk.“

Na Švejka pak se díváme oba právě jako na velkou satiru, jejíž kořeny jsou velmi hluboké a daleko přesahují tu pouhou psinu. Nezapomínejte, že Švejk jest zdiskreditován. Příliš často se zapomíná, že cena této knihy je v aktivnosti Švejkova boje proti válce a idiotství imperialismu. Prosté duše si uvědomují jen Švejkův pasivní povrch a vidí v něm znak defaultismu. Vysoká cena jeho humoru je pak znehodnocena kramářským zneužíváním à la „fory, psina, švejkovina“. Tento pivní maloměstský tón přisoudili Švejkovi právě ti, kteří se nepoznávají v Haškových Bretschneiderech a poručících Dubech. A věříme, že Švejk 1935, tento Josef Švejk, který křičel: „Nestřílejte, jsou tady lidi,“ by nás všechny překvapil svou rozhodností, s jakou by se hlásil dobrovolně o svou starou „břízu“ a o místo v předních liniích bojovníků proti fašismu.

Myslíte, že se někdy dostanete k jiné formě divadla, než jakou dnes provozujete? Nebo zůstanete u své formy revue? A proč? Protože se lépe líbí publiku, nebo proto, že se více hodí vám?

Jsme přesvědčeni, že se dostaneme jednou k docela jiné formě divadla, než je naše dnešní. Ostatně snažíme se ji měnit stále. Souvisí to s naším názorem o tom, že rozdělení na formu a obsah je velmi ošemetné. Obsah a forma nemají přesných hranic. Jinými slovy, přizpůsobujeme svou práci svým tematům, myšlenkám a vnějším okolnostem. Pokud se tyto prvky budou měnit, bude se vyvíjet i naše divadelní práce. Themata a myšlenky se jednou měnit přestanou. Pak toho necháme. Chcete-li říkat našim divadelním hráčům revue, nemůžeme vám v tom zabránit. Je to konečně jedno, jak se to nazývá. K té formě dosud jsme byli přinuceni technickými okolnostmi našich dosavadních provozoven. Aniž bychom chtěli hnát své sebevědomí ad absurdum, a volat s Archimedesem: „Dejte nám pevný bod a odstrčíme zeměkouli,“ spokojujeme se pouhým povzdychem: Dejte nám provaziště a normální divadelní jeviště a nepoznáte naše divadlo.

Tolstoj a dnešní doba

Ruský spisovatel a žurnalista Šapošnikov uspořádal mezi evropskými spisovateli anketu o vlivu Tolstého na moderní dobu. Některým dopsal, s jinými mluvil osobně. Položil jim tři otázky:

1. Čtete ještě Tolstého knihy? Jestliže ano, jaký dojem dělají na Vás nyní?
2. Jaký vliv mají myšlenky Tolstého na mládež Vaší země?
3. Jaký bude vliv Tolstého na příští duchovní vývoj? Výsledky své ankety dal nám laskavě k dispozici.

Knut Hamsun.

Čtu Tolstého s radostí a ještě stále má nade mnou velikou moc.

Na mladé lidi nemá v naší zemi žádný vliv. Máme sport a jazz — to dnes zajímá naši mládež.

Neodvažuji se vyjádřit o Tolstojových myšlenkových pochodech — a nejsem přesvědčen, že jeho názory budou mít dlouhý život.

John Galsworthy (v červenci 1932).

Ještě stále čtu Tolstého a přeji si, abych na to měl více času. Ale čtu ho jako mistrného romanopisce, nikoli jako kazatele.

Nemyslím, že jeho umění nebo jeho etika by na mne někdy byly měly nějaký vliv.

Nemohu říci, že pozoruji nějaký Tolstojův vliv na dnešní anglický národ, a nemohu se odvážit mluvit o jeho vlivu na mládež v jiných státech.

Tolstojův vliv musí, podle mého přesvědčení, působit ve směru individuální svobody a bude v tomto směru působit i dále. Tolstoj je, podle mého mínění, především apoštolem individuálního svědomí a jistě je určen pro ty lidi, kteří chápou vnitřnost jeho nauky.

Johann Bojer.

Čítávám znovu a znovu Tolstojovy romány, obzvláště často „Annu Kareninu“ a „Vojnu a mír“. V obou těchto dílech vidím nejvyšší vrchol, jakého kdy básník dosáhl v románové formě. Přečetl jsem tyto knihy, od začátku do konce, aspoň dvacetkrát.

Myslím, že dnešní mládeži je těžko ocenit Tolstojův monumentální klid ve slohu a v líčení lidských osudů — zrovna tak jako jeho způsob popisu drobných nebo významných událostí v průběhu románového děje. Tento básník, ačkoli koketoval s myšlenkou, že umění zavrhuje, sám byl nejsvědomitějším umělcem. S jakou zálibou popisuje v „Anně Karenině“ pohyby koní při závodní jízdě a jak důležité je mu, že v jezdcích i v koních vzniká v též čas též myšlenka! Krajinu maluje jako Watteau. Moderní básník mívá zřídka takovou zálibu v malířském obraze a ještě řídkěji tolik trpělivosti, aby ten obraz domaloval.

Tolstojovy názory politické a sociální byly podle mého názoru na tak dětinské, jak veliký byl jejich autor jakožto romanopisec. Pohrdal bohatstvím, ale nedovedl dáti svůj majetek nikomu jinému než vlastní ženě. Psal opovrhlivě o životě vyšších společenských tříd, ale když on sám cestoval, míval kolem sebe celý štáb služebníků. Posmíval se lékařství, ale na svém statku měl stále svého soukromého lékaře. Je sympatické, že trpěl rozpory mezi životem a naukou, ale to utrpení ho nikdy nepřivedlo k činu a zůstalo literární sebetřýzní pro čtenáře v celém světě. Nakonec utekl z domova a od rodiny. Hrdinství je umřít na kříži nebo v zajetí na Sv. Heleně, nikoli však na útěku od vlastní ženy. Hrdinou Tolstoj nebyl.

Miguel Unamuno.

Již mnoho let jsem od Tolstého nečetl nic, co jsem ještě neznal, ani znovu nečetl nic z toho, co již znám. Třebaže při svých četbách jsem často nalézal citáty z Tolstého nebo kritiky jeho díla a nauky, celé jeho dílo jsem nečetl nikdy.

Nejsilnější dojem na mne udělala jeho kniha „Vojna a mír“. Četl jsem to asi před čtyřiceti lety ve francouzském překladu a podlehl jsem Tolstojovu vlivu při psaní svého historického románu „Mír ve válce“. Později ve mně zanechala hluboký dojem „Kreutzerova sonáta“. Znam také Tolstojovy povídky, ale nečetl jsem „Annu Kareninu“, třebaže byl vydán španělský překlad této knihy.

Tolstojovo umění, jeho estetika, budilo ve mně vždycky silnější dojem než jeho etika. Myslím, že umělec v něm byl nemálo brzděn mravokárcem. Jeho estetika má silnější morální vliv než jeho etika. Čtenáři budou postavám jeho románů podléhat vždycky silněji než naukám, jež Tolstoj do svých vypravování roztrhuje.

Co se týče otázky, zdali Tolstojův duch působí dnes na mladou generaci, mohu říci jenom to, že ve Španělsku — a myslím také jinde — je tento vliv čím dál menší. Nezdá se mi, že mladší intelektuální generace by se nějak silně zajímala o Tolstojovu etiku nebo lépe řečeno: o jeho náboženství. Mnohem více ji zajímá Dostojevskij. Učení, že člověk se nemá bránit zlému, nenalézá zde, v mé vlasti, ozvěnu.

Co se týče působení Tolstého do budoucnosti, netroufám si nic předpovídat, protože se bojím vystupovat v roli proroka! Myslím však, že estetický vliv tohoto básníka — a stejně jako estetický, také etický — potrvá, mnohem méně však vliv jeho morálních kázání.

Neboť, jak jsem již řekl, věčná je u Tolstého duše jeho postav, jak mravně dobrých, tak zlých, nikoli však teorie, kterou nad těmi dušemi buduje.

Vesmírnou cenu má u Tolstého ruská duše, kterou nám popisuje, nikoli však ta ethnologická, anthropologická, kosmologická a teologická nauka, o níž nám tvrdí, že ji z ruské duše může vytežit.

Čtěl bych to vyjádřit slovy, která se možná budou zdát paradoxními: na Tolstojových postavách a tím také na Tolstém mě nezajímá to, co říkat chtějí, nýbrž to, co říkají, aniž to chtějí.

Stefan Zweig.

Tolstojova díla jsou z těch vzácných knih, ke kterým se člověk ustavičně vrací, protože jejich problémy jsou neměnlivé, s každou generací obnovované, a jejich forma je jediná forma nikdy nestárnoucí: forma pravdy. Jeho dílo se mi zdá méně než dílo kteréhokoli jiného autora 19. stol. ohroženo pomíjejícností právě pro svou jedinečnou všelidskost a srozumitelnost. A čím rychleji ztrácejí barvu časové dokumenty, tím nádherněji vystupuje — jako dík za velikou trpělivost jeho tvoření — nadčasová trvanlivost jeho epických děl.

Dnešní mládež stojí podle mého mínění dosti daleko od Tolstého. Nemá žádnou svobodu volby, protože je tvrdě strhávána do okruhů politických problémů. Musí se bránit a na rozjímavý život nemá kdy. Ani to zdůrazňované křesťanství, ta vyžadovaná pokora, ten evangelický postulat se již nesrovnává s agresivností dneška na mladé duše: evropská mládež, nespokojená a roztrpčená, plná nenávisti na předcházející generaci, která ji zavlekla do války a do zmatku, nemá žádné pochopení — a nemůže je mít — pro Tolstojovu morální nauku o neodporování zlu. Ale nepovažuji za nemožné, že později, až v dnešní mládeži ochabne politické chtění a ona sama zestárne, vrátí se zase k Tolstojově resignaci. Dnes však necítím nic z jeho vlivu ve smyslu náboženském a ještě méně ve smyslu odříkání a potlačování touhy.

Ani v budoucnosti nikdy nepřestane účinkovat Tolstojův myšlenkový svět. Jako zapalovač, o něž člověk zapaluje vlastní plamen, jako východiška k diskusi, bude vždycky možné použití jeho nauky. Myšlenka nežije ze svých stoupců, žije také, když je rozněcována ustavičně novým odporem, když ustavičně vyzývá k diskusi. Dokonce i Tolstojovy omyly náležejí k takovým produktivním myšlenkám a myslím, že jejich motorická síla bude ještě několik století mítí přitažlivý nebo odpudivý vliv na lidské pokolení.

Thomas Mann.

Čítávám Tolstého stále znovu, kdykoli mohu. Vyprávěčská síla tohoto díla je nedostižná a každý styk s ním, i tam, kde Tolstoj již vůbec nechtěl umění, kde jím pohrdal a tupil je a používal ho jen ze zvyku jako prostředku pro udělení morálních nauk, i tam ještě přináší ducha, který umí vnímat (a jiného ducha není) proud síly a osvězení, tvůrčí rozkoše a zdraví.

Nikoli o napodobení jde při tom — jak by mohla být napodobována síla? Žakovství, hodné tohoto jména, bude sotva kdy možné poznat jako žakovskou závislost a pod Tolstojovým mistrovským vlivem může být provozováno umění velmi rozdílným způsobem, podle ducha a formy, především způsobem velmi rozdílným od způsobu jeho.

Ale zrovna tak jak on sám, Antaios, při každém dotyku s mateřskou zemí zesílil jako umělec v největší nádhernost, stejně je nám jeho mohutná, samozřejmá tvořivost zemí a přírodou, novou tvář přírody — a čisti ho znovu, živočišnou bystrost toho pohledu, prostou pádnost toho

tvůrčího spáru, žádnou mystikou nezkalenou, úplně průhlednou racionalitu toho plastického spisovatelství nechat na sebe působit: znamená najít cestu z každého nebezpečí umělkovanosti a chorobného hračkářství k původnosti a ke zdraví, k tomu, co v nás samých je zdravé a původní.

Ale co se týče jeho nauk a názorů: jaká skromnost a jaký příklad v úsilí té přírodou pozeňnané, plastické síly, již „by toho nebylo bývalo třeba“, v tom úsilí postavit všechny síly svého života do služeb lidskosti a duchovní myšlenky!

I když snad se Tolstojova tvorba při tom stokrát ztroskotala a myšlenkové zabloudila do pusté dětinskosti, protikulturnosti a absurdnosti, jeho bolestné úsilí přece jen zůstává „věčně krásné a veliké“. Bylo výplodem citového pohledu hluboce správného: Tolstoj pochopil, že přišla epocha, které nelze učiniti zadost jenom uměním stupňujícím život, nýbrž epocha, v níž vůdčí, rozhodující a zjasňující, sociálně se sdružující a sloužící duch musí státí před duchem objektivním a mravnost a pochopení před neodpovědnou krásou, a nikdy nehřešil na svou velikost, která se mnohdy dožaduje toho, že genius a „slavný muž“ má právo působit na lidstvo zmateně, zpátečnický, atavisticky a ničivě, nýbrž vždycky naprosto skromně sloužil principu rozumovému a božskému.

Karin Michaelisová.

Velicí ruští spisovatelé, mezi nimi také Dostojevskij a především Tolstoj jsou nám, Skandinávcům, nezbytní. Náhodou jsem „Vojnu a mír“ a „Annu Kareninu“ naposledy četla před několika málo lety a mé dojmy z těchto mohutných knih jsou dnes silnější a svobodnější než tenkrát. „Anna Karenina“ a selské povídky na mne měly, jako na člověka i jako na spisovatelku, nesmírný vliv.

Dnešní mládež má v boji o každodenní chléb tolik práce, aby se vyznala v našich zmatených časech, že sotva ještě nachází volné chvílky na čtení klasiků — přece však jsem přesvědčena, že obr Tolstoj zase bude mítí vliv na mládež příštích století asi tak jako Michel-Angelo nebo Rembrandt: věčně a stále nově.

Co se týče mé osoby, mohu říci jenom to, že Tolstojova morálka se mi zdá jediná správná. Nejvyšší a nejkrásnější, čeho člověk může dosáhnout, je: pociťovat sám sebe jako nejmenšího červa a červa jako největšího člověka.

Sigrid Undsetová.

Již dvacet let jsem z Tolstého nečetla patrně ani řádku. Můj dojem tenkrát byl: jistý chladný obdiv k jeho umění a hluboký odpor k jeho ideologii.

Nikdy jsem nepozorovala, že by Tolstoj byl měl v Norsku — vyjma v úzkých kroužcích asi před polovinou lidského věku — nějaký vliv.

Ernst Toller.

Tolstojova „Vojna a mír“ a jeho „Vzkříšení“ jsou pro mne nejsilnějšími uměleckými díly posledního století. I když snad jeho etický vliv je v těchto krušných časech všeobecné občanské války stlumený, vrátí se znovu v epoše, v níž již nebude žádných třídních rozdílů.

Alfred Kerr.

Vypravěč Tolstoj mi dnes dává víc než Tolstoj moralista.

Jeho vypravěčské nadání zůstává nedotčenou hodnotou; jeho ethos hodnotou pochybnou.

(Takovou pozornost k sobě jeho etika upoutala jenom proto, že již předtím byl tak znamenitým vypravěčem.)

Opakuji, co jsem napsal již jednou: Je snadnější založit nějaké náboženství, než napsat takovou „Annu Kareninu“.

Max Brod.

Tolstojova mistrovská díla neztratila pro mne nic ze svého kouzla. Mním tím jeho spisy beletristické. Proti

jeho teoriím jsem se vždycky stavěl polemicky, ale s onou veľikou úctou, již se dožaduje život prožitý naprosto vážně a přesné principy vyplývající z takového života. S těmi principy bude právě pro jejich přesnost a pro jejich omyly nutné vyrovnávat se stále znovu a znovu. Neboť tyto omyly životního záporu neprecisoval nikdo tak prudce jako Tolstoj.

Právě proto také mládež, také budoucnost, kdykoli bude nucena potírat ony omyly, stále bude musít vracet se k těm rozčilujícím komentářům, kterými Tolstoj své falešné nauky obklopil. Jinými slovy: Tolstojovo dílo žije, ještě dlouho a dlouho budou lidé číst a milovat vypravěče Tolstého a polemisoval s Tolstým teoretikem.

Kurt Hiller.

Říci něco o básníku Tolstém, k tomu se necítím oprávněn. Znáám z jeho románového díla málo.

Co se týče myslitele Tolstého, můj poměr k němu byl vždycky poměr uctivého soupeřství; již mnoho let ho nečtu.

Jeho vliv na dnešní mládež je beze vší pochyby roven nule — ten nepatrný hlouček snůlků, pobloudilců, absolutních pacifistů, neznamená nic. Mládež je — bohužel — pro fašistickou násilnost, nebo — bohudík — pro socialistickou revolučnost.

Tolstojův vliv na evropské myšlení v budoucnosti považuji za málo pravděpodobný; teprve tehdy, až se socialismus (komunismus) stane internacionálním nebo aspoň kontinentálním, budou možná dány možnosti pro uskutečnění starokřesťanských myšlenek o dobrotě a o nenásilí, a je možné, že potom si lidé vzpomenou na tolstojovské postuláty — nikoli v nějakém archivářském smyslu, nýbrž ve smyslu plodnosti. Do té doby vyroste a umře ještě nemálo generací. Pro nejbližší budoucnost náleží myslitel Tolstoj (podle mého názoru) minulosti.

André Maurois.

Ano, čtu ještě Tolstého a vidím v něm největšího romanopisce, jaký kdy žil. Čtu jeho romány, nikoli jeho spisy doktrinářské. Téměř rok co rok si znovu přečtu „Annu Kareninu“ nebo „Vojnu a mír“, někdy také „Smrt Ivana Iljiče“. Jeho umění má na mne stále týž vliv. Jeho etika na mne nikdy žádný vliv neměla a nikdy mít nebude.

Jeho vliv na mladé intelektuály je, myslím, ještě stále značný. Ale jeho mravní hodnota byla silně oslabena všemi posledními knihami, vydanými o Tolstojově životě (viz nedávnou francouzskou knihu Jeana Cassoua: „Tolstojova velikost a hanebnost.“).

život a instituce

Austen Chamberlain:

Jak Angličané řeční

Toto téma zasluhuje si pozornosti našich politiků. Nikde jinde neudržela se tradice velkých řečníků tak, jako v politice anglické. Poněvadž právě v našem parlamentu, jak jsme již často ukázali, tato tradice naprosto chybí, bude prospěšno přečísti si několik stránek z právě vydaných pamětí známého anglického politika Sira Austena Chamberlaina („Down the Years“) o tom, jak i nejslavnější řečníci anglického parlamentu dosahují své slávy neúnavnou pílí a detailní přípravou každého svého řečnického projevu. Jak známo, také otec Austena Chamberlaina byl vynikajícím politikem.

Jak připravují své řeči.

Jedny z anglických novin mne požádaly, abych napsal článek o tom, jakým způsobem užíval můj otec ve svých veřejných řečích básnických citátů. Měl jsem také, pokud mi to bylo možno, podati letný pohled na metodu,

podle níž připravoval jeden z největších řečníků a debatérů své generace v anglické sněmovně své projevy. Redakce novin poznamenala, že „podobný pohled do duševní dílny vynikajícího muže je neobyčejně zajímavý“. Tato poznámka vzbudila mou vlastní zvědavost, i snažil jsem se prostudovati toto téma podrobněji.

Jak připravují slavní řečníci své projevy? Existuje nějaké zlaté pravidlo, které by od nich mohli převzít začátečníci? Pokud nejsou našimi současníky, je nesnadné sebrati materiál k odpovědi na tuto otázku. Po z n á m k o v é l í s t k y řečníků bývají obyčejně zničeny brzy po tom, co sloužily svému účelu. Tyto poznámky samy o sobě nám ostatně nemusí ani prozraditi, jak rozsáhlá byla příprava pro řečnický projev a jakého druhu byla. Nedosti spolehlivé jsou i popisy historických řečí, podané některým z posluchačů. Další obtíž tkví v tom, že každý úspěšný řečník musí býti debatérem, schopným promluvit bez přípravy a bez jakýchkoliv poznámek. Jiná nesnáž: někteří z našich velkých řečníků neužívali nikdy poznámkových lístků, třebaže si své řeči pečlivě připravovali. Všeobecně se domnívám, že v klidnějších dnech devatenáctého století, které mělo větší zálibu v retorce, byla pravidlem důkladnější příprava řečníků, než tomu jest dnes; a byla také nezbytnou.

Nemohu nalézt zpráv o tom, jakých metod užíval při přípravě svých řečí Chatham, neboť se nedochovaly žádné z jeho poznámek a není ani jisto, užíval-li jich vůbec. Daleko šťastnější jsme v případě Pitta mladšího, jeho syna. Dosáhl v parlamentu okamžitého a rozhodného úspěchu. Burke vykřikl hlasitě údivem, když vyslechl jeho první řeč, a Lord Stanhope nám zachoval zprávu nejen o tom, jak otec trénoval Pitta svým vlastním způsobem, nýbrž popsal nám i vlastní Pittovy metody řečnické přípravy a přinesl příklady jeho poznámkových lístků. Dovídáme se tu, že Chatham měl nejen ve zvyku posílati mladému Pittovi ke studiu ukázky řečí, nýbrž:

„rozkazoval mu, aby vyhledal nějakou knihu, psanou cizím jazykem, s nímž byl dobře obeznánem, zejména knihu latinskou nebo řeckou, a žádal, aby na základě cizího textu četl plyně celé pasáže v anglickém překladu. Směl zastaviti pouze tam, kde mu ihned nevytanul příslušný anglický výraz, a musil počkati, až si vzpomněl na správné slovo. Aby se mladý Pitt cvičil ve zvučné výslovnosti, žádal od něho Lord Chatham, aby denně recitoval v jeho přítomnosti pasáže z nejlepších anglických básníků, zejména ze Shakespeara a Milтона. Když po tomto cvičení v chlapeckých letech měl promluvit ve sněmovně, připravoval si pouze strukturu svých řečí, a nepsal předem celou řeč. Máme to potvrzeno od jeho přátel a víme to i z poznámek, které jsou roztroušeny mezi jeho papíry. Tyto poznámkové lístky jsou psány jeho vlastním rukopisem, jsou velice stručné a obsahují číslice a nadpisy jednotlivých odstavců jeho řečí. V tom spočívala jediná písemná příprava pro jeho nejslavnější řeči, z nichž se nám zachovaly dva doklady.

Zde jsou poznámky pro Pittovu řeč o obnově války roku 1803, jak je otiskuje Lord Stanhope:

Poznámky k řeči (23. května 1803).

Činy od zahájení příprav.

Elba — Etruria — Louisiana.

Od definitivní smlouvy.

Černé moře — Piemont — Německo — Švýcarsko.

Případy, jež mohou nastati.

Zásah proti Rakousku nebo jiným částem pevniny.

Proti státům, za něž jsme převzali záruku.

Portugalsko — Neapol — Malta — Turecko.

Proti zájmům námořním.

Španělsko nebo Jižní Amerika — Portugalsko nebo Brazílie — Holandsko nebo jeho kolonie — Egypt neb námořní moc Turecka — Severní Amerika.

Přímo proti britskému zájmu.

Uzavření evropských přístavů — posílání vojska do Indie — tisk — francouzští emigranti.

Generální stav námořních a vojenských příprav.
Finanční soustava.
Spojenecký systém s cizinou.

To je celá písemná příprava k Pittově řeči, o níž Fox pravil, že „kdyby Demosthenes byl býval přítomen, byl by se jistě podivil a možná že by mu byl záviděl“, — a o níž Lord Stanhope praví, že náleží mezi tři nejlepší řeči, jež Pitt vůbec kdy pronesl. Jestliže však pro tuto řeč, která měla tak nesmírné důsledky i pro dráhu tohoto politika i pro situaci jeho země, si učinil tak stručné písemné poznámky, není pochybností o tom, že jeho řeči předcházela pečlivá příprava ve formě duševního soustředění a vnitřního zpracování látky.

Naproti tomu se zdá, že Fox věnoval velice málo péče přípravě a neužíval poznámek. Zesnulý Sir George Trevelyan ho popisuje jako

„řečníka, který mluvil extempore, jehož řečnická lehkost byla v nemalé míře založena ve Foxově časně zálibě pro ochotnické divadlo. Námaha, již vynakládal na memorování a výslovnost cizích projevů, zajistila mu schopnost soustředit se na nesnadný úkol vlastní řečnické improvizace. Stačilo, že našel věc, jež měla být řečena, a již měl jistotu, že jeho řeč o tom dosáhne největšího možného efektu“.

Tolik se dovídáme od jeho životopisce. Máme však ještě vlastní vyznání Foxovo, že své vynikající schopnosti debaterské získal tím, že mluvil večer co večer nejméně na dvou schůzích, což ovšem je příklad, který není snadno možno doporučit aspirantům podobné slávy.

Rukopisy v Britském Museu obsahují náčrtky a poznámkové lístky k řečím, které pronesl Charles Yorke a Huskisson. Rovněž se tu zachovaly některé z prvních řečí Lorda Liverpool v rukopise jeho tajemníka. Tyto řeči, jako mnohé jiné, jsou vypsány doslovně i s oslovením „Mr. Speaker“ nebo „Sir“. Lord Liverpool jistě nebyl řečníkem, není však možno ho podezřívati z toho, že by jeho řeči mu byl psal jeho tajemník, ačkoliv i takové věci jsou známé. Pamatuji se na jednoho člena anglického parlamentu ze svého mládí, jenž pronesl několik velice uhlazených řečí, plných znamenitých postřehů. Jednou jsem se ho zeptal: „Jak jste na tohle všechno přišel?“ Odpověděl mi: „Mám velice bystrého sekretáře, kterého vždycky zamknu do jednoho pokoje a sebe zamknu do druhého a každý z nás píše jednu řeč. To, co jsme sepsali, pak navzájem porovnáváme a vybereme z toho, co je nejlepší.“ Milý soukromý sekretář: jak asi trpíte, když vám vaši šéfové zkaží vaše důkazy a popletou vaše pointy . . .

V těchto případech byla zřejmě velice pečlivá a úplná příprava řečí. V čem však spočívá tato příprava? Gladstone řekl jednou, že si nepřipravuje své řeči, leda že jde o nějaký důležitý a delikátní projev zahraniční politiky. Sir Edward Hamilton pravil:

„Nevím, co míní touto přípravou. Je pravda, že své řeči nepřipravuje, míní tedy tím, že si nesedne ke stolu a nepíše svou řeč. On však si lehne na divan a mumlá svou řeč sám k sobě. Ujišťuji vás, že každý z nás se mu raději vyhne den předtím, než pronáší některou svou velkou řeč.“

Jsem přesvědčen, že nikdo nikdy nepronesl velikou řeč bez podobné přípravy, pokud ovšem vůbec měl kdy předtím na to mysliti.

Inspirace jde z posluchačstva.

Není pochybností o tom, že za dnešních rušných dnů je daleko více příležitostí pronést řeč a daleko méně příležitostí promyslet si ji. V této době často přípravy k řeči bývají jen polovědomé nebo podvědomé, bývají výsledkem toho, že člověk si ve volné chvíli něco

„mumlá k sobě“. Zatím co ostatek se ponechává na h o d ě a konečnému okamžiku. Dr. Jonson o tom pravil: „Sire, nevíte ani, jak člověku pomáhá ke koncentraci myšlenek vědomí, že za čtrnáct dní bude oběšen.“

A stejně pomáhá soustředění myšlenek vědomí, že člověk má u nohou tři nebo čtyři tisíce lidí; toto vědomí rozněcuje všechny jeho schopnosti. Pod tímto tlakem nabývají myšlenky, které se neurčitě vznášely k myslí, náhle ostrých obrysů, a ztracené nápady se pojednou objevují v jasném myšlení. Mr. Bright řekl jednou mému otci, jenž naříkal, že je nucen připravovati se současně ke třem sobotním řečem, z nichž každá musí mítí začátek, střed i konec: „Proč se vlastně trápíte, Chamberlaine? Tak veliký zástup lidí je vždycky dostatečnou inspirací.“

Není pochybností o tom, že v podobných okolnostech se zapomene leccos, co by bylo mělo býti řečeno a že esprit de l'escalier bude řečníka trýzniti představou zmeškaných příležitostí, jakmile uesne na své místo. Na tom však nezáleží. Každý může býti šťasten, kdo v podobných okolnostech se vrací na své místo s vědomím, že neřekl něco, co by rád v nejbližší chvíli odvolal.

Disraeli byl stejně nezávislý na jakýchkoliv písemných poznámkách jako jeho velký odpůrce. Mr. Buckle o něm pravil:

„Byl nadán obdivuhodnou pamětí, která často zavinila, že se dal strhnouti k plagiátům — s jejichž pomocí však se vždycky obešel ve své běžné praxi bez jakýchkoliv písemných poznámek. Disraeli sám odůvodnil tuto svou praxi, praviv: „Kdybych jednou užil písemných poznámek, byl bych jimi spoután a tomu se chci rozhodně vyhnouti.“

„Disraeli se valnou měrou spoléhal na to, že získá potřebnou inspiraci od posluchačů. Řekl o tom Dekaneovi, že prý na něho působí silným vlivem posluchačstvo a že pak improvizuje. To ovšem neznámá, že před každým větším projevem nebyl velice pečlivě připraven. Zejména jeho kousavé hluboty, které zůstanou na vždycky v paměti, byly vždycky předtím hluboce promyšleny a pečlivě formulovány předtím, než je pronesl zdánlivě s patra ve veřejnosti. Chystaje si některou z mála svých důležitých řečí, pronesených mimo parlament, užíval často neobyčejně originální metody: zopakoval doma svou řeč, buď celou nebo v hlavních částech zkušenému redaktoru „Timesů“, J. F. Neilsonovi, k němuž měl zvláštní důvěru.

Stejně také neměl při svých řečích Macaulay ani v rukou poznámek, ani rukopisu v kapse, jeho řeči však byly připraveny s největší pečlivostí a pronášel je na veřejnosti, nevynechav ani jediného slova. Trevelyan ve svém „Životě Macaulayově“ o něm pravil:

„Kdykoliv se očekávala debata, promyslel si námět, přecházeje po pokoji, nebo procházeje se ulicemi. Každá myšlenka odívala se u něho hned v tom okamžiku, kdy vytryskla, v dokonalou větu a ozdobovala se draperií obrazů, příkladů a citátů. A kdykoliv se mu vynořila nějaká nová myšlenka uprostřed samotné řeči, objevil se pro ni spontánně i nádherný slovní výraz.“

Je ostatně známo, že Macaulayova paměť byla fenomenální a stala se pověstnou. Je však velice zajímavým při tom konstatovati, že tolik mužů, kteří velice pečlivě si připravovali svou řeč, neužívalo při tom vůbec žádných poznámek.

Mezi tyto řečníky patří Lord Salisbury, jenž byl nejen jedním z nejefektnějších, ale i z neuhlazenějších řečníků. Na můj dotaz napsal mi jeho syn Lord Salisbury:

„Je pravda, že můj otec mluvil vždycky bez jakýchkoliv poznámek. Držel v ruce několik docela čistých papírů, ledaže chtěl někoho doslova citovati. Řekl mi jednou, že jeho epigramy a jeho příklady, jimiž jako řečník byl pověstný, se mu vynořovaly teprve ve chvíli, kdy už mluvil. Pamatuji se rovněž, že měl ve zvyku místo psaných poznámek užívatí různých mnemotechnických pomůcek.“

Lord Salisbury mi sdělil, že lituje toho, že si nezvykl již v mládí užívatí písemných poznámek, poněvadž v pozdějších

dnech cítil nejistotu ve své naprosté závislosti na vlastní paměti.

Stejně jako on ani Mr. Bonar Law nepřipravoval se nikdy na žádnou svou řeč doslovně, leda že se jednalo o některou neobyčejně důležitou pasáž. Námaha složití celou řeč bez jejího napsání, rozřídění všech důkazů a rozdělení pořadu fakt, jakož i upamatování se, které z bodů byly během této přípravy zavrženy a nahrazeny jinými — všechno to musilo u něho vyžadovati neobyčejně duševní námahy. Sám Bonar Law mi řekl, že po dvou hodinách podobné práce je vyčerpán stejně, jako by ušel pěšky dvacet mil.

Sbírání materiálu.

Naproti těmto mužům, kteří se vůbec písemně nepřipravují, můžeme uvést praksi některých jiných, neméně slavných, kteří jednali naopak. Canning připravoval své řeči již v prvních letech stejně pečlivě jako později, kdy si založil neobyčejnou slávu jako řečník a vlivné postavení jako státník. Stapleton o něm praví v životopise:

„Je jisto, že v posledních letech kdykoliv měl pronést nějakou důležitou řeč, byl jí duševně den, dva, nebo i tři dny úplně absorbován. Nevyhýbal se žádné námaze. sbíraje a rozřídí svůj materiál. Měl ve zvyku připravit si lístky, jichž pak užíval ve sněmovně, na nichž měl poznamenána záhlaví každého předmětu, jehož se v řeči chtěl dotknouti. Tato záhlaví byla číslována a jejich čísla dosahovala často čtyř i pěti set. V těchto dnech nebylo radno se mu přiblížiti. Každé vyrušení ho podráždilo, ledaže se vztahovalo na předmět, jež právě studoval.“

Také zde nám soukromý tajemník prozrazuje, že kouzelná lehkost a bezprostřední retorické kouzlo řeči předcházela dlouhá a namáhavá práce doma.

Tak je tomu i s Johnem Brightem. Řekl sice o sobě jednou, že si napsal kdysi řeč, jejíž přečtení mu pak dalo tak velkou práci, že podobnou metodu už po druhé nezkusil. Přesto však měl metodu připravovati se pomalu a pohodlně, až dosáhl co nejprecisnější slovní formulace toho, co měl v úmyslu říci. Byl by patrně dovedl chvíli po své řeči opakovati ji po druhé jen s pramalými změnami. Míval prý ve zvyku vyzkoušet si efektnost svých důkazů a úspěšnost svých větných formulací už předem při náhodných rozmluvách. K tomu však měl ještě neobyčejně jemný sluch pro kadenec v řeči a neomylný instinkt pro užití správného slova ve správné situaci, což je otázkou přirozeného nadání.

„Mluvím-li snad dobře, je to jen vlivem toho, že jsem četl dobré knihy“, napsal jednou sám o sobě a jistě se najde málokdo, kdo mohl soutěžit s jeho znalostí bible, Milтона a, což překvapuje, Byrona. Jedna z mých tet ho jednou požádala, aby něco přečetl z Browninga. Bylo to nedělní odpoledne, nedlouho před sklonkem jeho života. Vyhověl jí, neměl však Browningových básní rád a za chvíli hodil knížku stranou a dal se do recitování dlouhé pasáže z Byrona, která se mu líbila patrně lépe jak pro svůj retorický ráz, tak i pro své zaujetí pro svobodu.

Jeho lístky s náčrtem řeči byly velice podrobné. Životopisec Trevelyan praví o nich: „Každé myšlenky je vykázano její místo a je zobrazena několika slovy nebo písmenami. Naproti tomu jeho hlavní výroky, kterým říkával „ostrov“, jsou vypsány docela.“

Mám náčrty dvou jeho řečí. Poznámky k první z nich jsou napsány na třech lístcích papíru malého formátu: řeč trvala asi patnáct až dvacet minut. Druhá řeč, jež trvala asi hodinu, je napsána na devíti lístcích. Rukopis je velice drob-

ný a zřetelný a skoro každé slovo je podtrženo. I některé dlouhé věty jsou skoro docela vypsány, zejména celá z á v e r e č n á t i r á d a.

Závěry a přechody.

Při této příležitosti si vzpomínám na radu jednoho ze starých členů parlamentu, Lorda Palmerstona, udělenou kterému novému členu sněmovny poslanců:

„Nepotřebujete si lámati hlavu s počátkem své řeči, protože začátek přirozeně vyplyne sám z debaty. Mnoho práce si nemusíte dát ani s vlastním jádrem řeči, protože to bude věc, s níž jste dokonale obeznámen, neboť jinak byste se vůbec nebyl přihlásil ke slovu. Musíte však už předem velice dobře znát z á v e r své řeči, protože jinak byste si nemohl nikdy sednout.“

Později mi poradil zesnulý Lord Goschen: „Vštěpte si jasné v paměť přechody v řeči, mosty, které vedou od jednoho bodu k druhému. Formulaci těchto bodů samotných přenechte okamžiku.“

Je to dobrá rada, ale Lord Goschen jistě mnoho ze svých řečí napsal předem a byl jistě s to nadiktovati je stejně jako Disraeli novinářskému reportérovi ještě před zasedáním. Lord Goschen byl však krátkozraký a psal velice nečitelně, což patrně rozhodovalo v jeho odporu k užívání písemných poznámek při řeči. Jeho syn mi nejednou o něm vyprávěl, že jej otec často volával k sobě se žádostí: „Já vím, že tady mám něco dobrého napsáno, ale nemohu to přečíst. Nerozluštil bys mi to?“

Všechny cesty vedou k cíli.

Mr. Winston Churchill nenašel mezi listinami svého otce náčrt k jeho řečem, Lord Salisbury mi však o něm napsal:

„Lord Randolph mi půjčil jednou poznámky k jedné své řeči, již právě skončil. Byl jsem tehdy ještě mlád a měly mi býti pomůckou jednou k vlastní řeči. Tyto poznámky byly vypracovány neobyčejně pečlivě a rozděleny na záhlaví, oddíly a pododdíly. Řekl mi, že v té době užíval ke svým řečem v š e c h m e t o d: memorování, podrobných poznámek a improvisace při debatě.“

Zdá se mi, že většina z nás jedná stejným způsobem. Pamatuji se na mnohé rozkošné weekendy v Taplow Court na počátku tohoto století, kdy hosté se procházeli za nedělního jitra po okolí a kdy by bylo bývalo možno zastihnouti zesnulého Lorda Percyho, recitujícího svou pondělní řeč v jedné aleji, zatím co se Lord Hugh Cecil učil zpaměti v jiné a co Mr. Churchill pronášel svou slavnostní řeč kdesi na zahradě.

Z poznámek Mr. Asquitha mám jeden příklad, poznámky jeho řeči ze srpna 1920, kdy se jednalo, aby socha mého otce byla postavena v přední sněmovny poslanců. Vyžádal jsem si od něho tyto poznámky na památku vzpomínky, již věnoval mému otci politický odpůrce, jenž dovedl stejně uslechnouti uznati ctnosti svých odpůrců, jako byl spolehlivě upřímný ke svým přátelům. Tyto poznámky jsou velice podrobné. Mr. Asquith o nich řekl, dávaje mi svolení k jejich publikaci: „Tyto poznámky jsou ovšem podrobnější, co se týče jazyka a jiných stránek, než mívám ve zvyku při veřejných projevech nebo při řečích v parlamentu.“

Na těchto poznámkách Asquithových je viděti pečlivou a dokonce i slovní přípravu. Asquith však užíval svého slohu s naprostou lehkostí a pro své připravené i pro své nepřipravené řeči neužíval mnoho rozdílných výrazů. Vždycky stavěl své věty neobyčejně čistě a bez jediné chyby, měl zálibu ve vznešeném a zvucném jazyku, rychle postupoval kupředu a ať si dovoloval sebe více závorek pro vedlejší myšlenky, směřoval vždycky k jednoznačnému závěru, správnému nejen logicky, nýbrž i gramaticky.

Docela jinak tomu bylo s Lordem Balfourem. Dověděl jsem se od otce, že Balfour, když po prvé vstoupil do sněmovny, byl špatným řečníkem a že nikdy nezískal plyného toku a naprosté lehkosti, kterých je naprosto nezbytně zapotřebí pro plný požitek posluchačů. Přípravy jeho řeči byly obyčejně všeobecné a nikdy doslovné. Míval málo poznámek a zřídka se při řeči do nich díval. A všiml jsem si, že často i když předstíral, že do nich nahlíží, bylo to jen pouhé gesto, aby získal okamžik k rozmýšlení. Mnohdy mu nevytanulo ihned potřebné slovo a byl příliš náročný, než aby se spokojil s užitím jiného, přibližného výrazu, který mu právě přišel na mysl. Váhával tedy, vkládal přestávky a často načínal po druhé větě. Tím často zklamal ty, kdož ho slyšeli po prvé. Přesto však naprosto ovládal celou sněmovnu. Jeden z mých přátel, jehož jsem uvedl na galerii, mi řekl po jeho řeči: „Hra je na vás na všechny jako na staré housle.“ Přes jakékoliv řečnické nedokonalosti ovládal nás všechny svým osobním kouzlem a svým vynikajícím intelektem. Kromě toho měl vždycky neobyčejný dar vznést se nad potyčky politických stran a povznést debatu na vyšší úroveň. Po jeho řeči se sněmovna povznepala vždycky do jasnější atmosféry a byla vděčna mužům, jenž uskutečnili tento zázrak.

Je patrné ze všech těchto příkladů, že není jednotného pravidla, které by určovalo, jakým způsobem se má řečník připravovat k své řeči. Každý z nich má svou vlastní metodu a někdy má těchto metod i více. Některý potřebuje mnoho podrobných poznámek, jiný se obejde bez nich. Některý píše celou svou řeč, zatím co jiný se nikdy nedotkne perem papíru. Ať si zvolíme některý systém a nebo se budeme hledět obejít bez systému, vždycky najdeme pro svou praxi nějaký příklad. Ze všeho toho však plyne jasný závěr: Jestliže někdo má ve zvyku říkat lidem veřejně činným: „Cožpak vám, vám veřejná řeč nepůsobí žádných obtíží“, pak dokazuje, že neviděl slavné řečníky v oněch hodinách, kdy se na své řeči připravovali.

Jejich ženy a jejich soukromí tajemníci by jim o tom mohli povědět něco jiného.

věda a práce

Alois Kubíček:

Střežme starou Prahu!

Zvláštní shodou v krátké době po sobě vyřkli nedávno svůj úsudek o staré Praze představitelé dvou pólů soudobého kulturního myšlení a tvoření: představitelé moderní francouzské architektury a spisovatelé a novináři sovětské.

Jejich výroky byly hymnou o staré Praze, nelíčeným obdivem tohoto architektonického díla, které shodou okolností bylo zachováno v tak mohutném a širšímu světu neznámém torsu. Tento obdiv, řekněme krajní levece východu a západu, která ještě včera byla u nás strašidlem, zasluhuje přemýšlení a docenění, ale znamená také povzbuzení všem, kteří po léta jsou v čestném kulturním boji za starou Prahu.

Bylo však těžko vykládat našim vzácným návštěvám, že jich objev není mumifikovaným dílem starých dob, zachovaným nahodile nebo proto, že život šel mimo, asi tak, jako v nějakém falckém městečku, italském Gimignano nebo francouzském Aigues Mortes, nýbrž že

jest výsledkem kulturního úsilí, v němž se vystřídalá celá řada způsobů taktiky proti lidské nevědomosti, maloměstácké lhostejnosti nebo krátkozrakého prospěchářství, že Praha byla vždy městem života a vývoje a tudíž vždy změnami doby ohrožena, že také její zajištění nepatří ještě k svatým národním problémům, čili že ještě mnoho vody uteče, než rozpustíme spolky a zrušíme úřady, stojící na stráži proti nepřátelům této staré Prahy. Nepochopili by také, že to byl velmi klikatý kulturní vývoj, než jsme našli pochopení i tam, kde ho nebylo lze předpokládat, a že i mnozí naši duchovní představitelé měli, ale bohudík již nemají ke staré Praze povznešený poměr jako asi moderní člověk k sentimentalitě nebo veteši, jemuž všecko staré je překážkou v rozběhu k nové době, lámající ve jménu domnělých vyšších postulátů tradice, pálicí staleté archivy, a rozmetávající zdi výtvorů vyšší stavební kultury, než je dnešní.

Nemohli jsme jim vyložit, jaká to byla pohroma v prvních letech naší samosprávy, o kterou jsme se tolik nastarali, která k svému vývoji chtěla mít čistý papír a nikoliv ohledy k starým odkazům. Nešlo vykládat, že takový krásný detail, jako byla Krocínova kašna, nikomu nepřekážející, byla zničena naší radnicí přes protesty nepřátelské Vídně, že stejný osud měl potkatí malíčkový románský kostelík v ul. Karoliny Světlé, ba i románský kostel sv. Jiří na hradě, že pro nepochopení technického světa byla zbořena Dienzenhoferova prelatura u sv. Mikuláše, že právě tak měla býti zbořena Prašná brána, že městský radní a vážený doktor práv na svojí odpovědnost dal v noci rozmetati gotickou Andělskou kolej Karla IV. a že vlastenečtí advokáti z městské rady s úspěchem zastupovali strany proti obecním úřadům, hájícím tuto starou Prahu.

Zní to jako báchorka, že od dob Vocelových, kdy rapidně upadla nezištná láska k Praze, která vyvrcholila předtím v rozumné činnosti skvělého purkrabí hraběte Chotka, šlo to až po naše časy po nakloněné rovině tak, že bylo nutno pořádati veřejné schůze pro záchranu jediného pokladu, jímž se dnes Praha chlubí, že Mrštíkova „bestia triumfans“ bylo mementem svědomí Prahy a že bylo dokonce třeba denuncovatí pražské státní úřady u rakouského následníka trůnu, protektora Centrální památkové komise, takže ironií osudu jeho zásluhou má Praha zachováno jedinečné panoráma hradčanské.

A dodnes není stará Praha v bezpečí. Její zachování jest jakýmsi milostivým provisoriem a nikoliv vžitým cílevědomým definitivem. Zlepšily se částečně regulační ohledy, takže je již vyloučeno, aby se vedla ulice přes Valdštejnský palác, jak tomu bylo v regulačním plánu z let devadesátých minulého století a máme již dokonce objekty památkově chráněné. Ale to jest pro vládnoucí pouze kostra. Náplň její tvoří nenáročná, neklasifikovaná, podle mínění vlivných vrstev bezcenná stavební výplň, na níž se nejvíce hřeší, jež jest však tmelem a nutným prostředím, bez něhož se rozrušuje celek — ty, nenáročné objekty, zdi, střechy, zákoutí, nenáročná stavení v pobřeží, bez nichž však není možná gradace celku.

Ani potuchy není také o tom, že některý z rušivých objektů v nejhorší době pro starou Prahu postavený se vykoupí, sníží nebo odstraní k prospěchu krásy staré Prahy. Každý se chce z určité povinnosti vymknouti, a dobré úmysly mají zůstatí zaznamenány pouze v protokolech.

Zvláště Rusy by bylo zajímavé, že máme nezajištěny i objekty, které v české historii hrály přední úlohu, na př. zbytky Betlémské kaple, obsahující všechny obvodové zdi i Husovu sakristii. Podivili by se, že ačkoliv hlavní části této jedinečné historické stavby nebyly zbourány a ačkoliv to, co bylo za Josefa II. zničeno, přímo s dobou Husovou nesouviselo, jsme se ani v prvním revolučním rozběhu neodhodlali místo krásné resoluce v parlamentě podniknouti všecko, aby byla získána do veřejného majetku a mohla býti oproštěna od pozdějšího znehodnocení.

Pravda, bylo vykonáno mnoho: dostavba sv. Víta, skvělá obnova Černínského paláce, Klementina, záhy také Karolina, Tyršova domu, kostelů sv. Václava a Karla Boromejského a pod., ale jak pomalu na př. pokračuje usměrnění stavebních prací na Hradě v odpovědnou kolektivní práci, ačkoliv má tu býti vytvořen příklad. Jsou nezajištěny objekty neméně důležité, jenže bohužel méně použitelné a celé čtvrti, jež právě tvoří vzpomínanou výplň mezi těmito objekty.

Proto upřímný obdiv západu i východu Evropy zněl nám informovaným jako bezděčná obava, jsme-li si dobře vědomi slavného odkazu minulých dob. A přece budiž jim dík za jich vzácný objev i nadšený projev! Ačkoliv do nedávna byli i mnohým u nás nejobávanějšími ničiteli minulosti i jejich kulturních statků, objevili se náhle v novém světle a několik svými větami vykonali víc pro starou Prahu než řada poučných přednášek.

dopisy

Český technik a cizojazyčná literatura.

Vážená redakce!

V „Prítomnosti“ z 20. listopadu píše pan J. T. o tom, „odkud by se asi naši technici mohli učít — a odkud se neučí“. Byv ve článku nepřímě apostrofován, rád bych řekl k němu několik slov.

Pan J. T. odnímá svým vývodům téměř všechnu vážnost tím, že zaměňuje politické a kulturní tendence s prací technika. Domnívá-li se, že technik, který by se zajímal o ruské odborné spisy, riskoval by u nás název „bolševika“, jsou mu patrně činnost a úkoly technika hodně cizí. „Kocháme se německou vědou a jsme při tom samozřejmě horoucí vlastenci“ — v které bulvární tiskovině jsem tuto větu již četl? Vážení pane J. T., předně v přírodních a technických naukách není žádné německé nebo ruské vědy, je jen jedna věda, platící všude stejně. Za druhé německými knihami se kocháme tehdy, když mají cenný obsah. Za třetí jsme vlastenci snad

právě proto, že studujeme ony knihy pro potřeby naší země, jistě lepší vlastenci než neodpovědní kritikové. Pro technika nerozhoduje při četbě sympatický nebo nesympatický politický směr země, v níž publikace vyšla, nýbrž jen a jen vědecký obsah. Dokonce lze říci, že technici, občanští i vojenští, sledují se zvýšeným zájmem technické pokroky právě v zemích nepřátelských, jak jsme to viděli ve válce a jak to dokazuje t. zv. průmyslová špionáž.

Napsal-li pan J. T., že vysokoškolští profesori čtou téměř jen knihy německé, často prastaré, nechci to pokládati za pomluvu, ale jen za omyl člověka, který o činnosti profesorů mnoho neví. Jest arciť pravda, že jsou určité obory (na př. organická chemie), v kterých vedoucí úlohu má literatura německá, v jiných oborech (třebas v hutnictví a petroleji) čteme však více spisů anglických a pod. O tom, že existuje také technická literatura ruská, víme rovněž. Mnoho ruských knih neobsahuje o nic více, než spisy sepsané v jiných jazycích. Vskutku originální spisy ruské bývají pak zpravidla překládány do jiných jazyků, neboť má o ně zájem celý svět. Pravdu má však pan J. T. v tom, že se ruské knihy u nás málo čtou; ví jistě proč — pro jazykové obtíže, nikoli ze zpátečnictví, jak to namlouvá čtenářům. Já sám neovládám ruský jazyk natolik, abych v něm plyně četl. Učení se jazykům vyžaduje času a energie, kterými žádný člověk nesmí zbytečně mrhat, potřebuje-li jich ještě pro jinou práci. Naučil-li jsem se plyně německy, francouzsky a anglicky, učinil jsem pro své linguistické vzdělání jistě dost. Lituji, že neumím rusky ani neznám dalších řečí, jako rovněž důležitou japonštinu; ve svém oboru nevyměnil bych však žádnou ze svých jazykových znalostí za znalost ruštiny.

Panu J. T. imponuje, že „Metallurgical Abstracts“, vydávané v Londýně, uveřejňují také výňatky z časopisů ruských. Až se seznámí lépe s odbornou literaturou, pozná, že tato publikace, podobně jako jiné „centralblatly“ vytkly si za úkol zpracovati v referátech celou světovou literaturu svého oboru. Referují-li tedy o ruských pracech, nečiní tak z rusofilství nebo proto, že pokládají ony práce za zvláště cenné, nýbrž konají prostě svou povinnost, ke které se svým čtenářům zavázaly. Ony „Abstracts“ pokládáme za světový centrální orgán pro kovhutnictví a čteme je my stejně jako Anglosasové, Němci atd. Konati takovou úplnou referátovou službu několikrát, v různých zemích, se pokládá dnes za vrchol neekonomie, neboť jde o to, aby takové ústřední publikace byly co možno úplné. Nic však nebrání tomu, aby také naše časopisy referovaly o pozoruhodnějších publikacích cizích, což se také děje. Napiše-li pan J. T. nějaký dobrý referát o zajímavých publikacích ruských, jistě mu jej každý náš odborný list rád otiskne. Napiše-li však místo toho: „Odborným časopisům nestojí ani za to, aby vyzvaly lidi, kteří sledují ruskou literaturu, aby jim o ruských novinkách referovali“, dokazuje, že mu jde více o něco jiného, než o práci.

R. Vonáráček,

profesor české vysoké školy technické v Brně.

JASNÉ ZŘENÍ - VKUSNÝ VZHLED!

Americké brýle Ful Vue

„OKULARIA“, PRAHA, Václavské nám. 57 nad Lützowovou

Virtuoska na housle Ervina Brokešová

přijímá nadané žáky - Praha XII, Kolínská 4 - Tel. 535-66

Původní spolehlivá americká zlatá plnicí pera

Výhradní prodej má firma

Karel Kellner, Praha

Conklin

se znamenitě osvědčují a poskytnou každému největší míru uspokojení. CONKLIN znamená přesnost a pokrok! Račte si vyžádati náš ilustr. prospekt

- Václavské nám. 61 - Dlouhá třída 17 - Račte si vyžádati náš ilustr. prospekt